

ก

ก ข ค ฅ ง : พยัญชนะวรรคแรก (ก วรรค) ที่ใช้เขียนภาษา
บาลี ซึ่งมีทั้งหมด ๓๓ ตัว จัดเป็น ๖ วรรค ดังนี้

ก   ข   ค   ฅ   ง   เรียกว่า ก วรรค

จ   ฉ   ช   ฌ   ญ   เรียกว่า จ วรรค

ฎ   ฏ   ฐ   ฒ   ณ   เรียกว่า ฎ วรรค

ด   ถ   ท   ธ   น   เรียกว่า ด วรรค

ป   ผ   พ   ภ   ม   เรียกว่า ป วรรค

ย   ร   ล   ว   ส   ห   พ^๐   เรียกว่า อ วรรค

อ่านออกเสียงเป็น กะ ขะ คะ ฅะ งะ ฯลฯ พยัญชนะ °
เรียกว่า นิคคหิต (อ่านว่า อั้ง)

พยัญชนะเหล่านี้พราหมณ์พฤติบาศนำมาใช้บริการกรม
ในพิธีคเชนทรีศวसनาน เช่น

- โอมะ กะ ขะ คะ ฅะ งะ
- โอมะ จะ ฉะ ชะ ฌะ ญะ
- ฯลฯ

เหตุที่นำมาใช้เป็นคาถาบริกรรม ก็เพราะพยัญชนะเหล่านี้เป็นต้นรากของคำของภาษาที่ใช้ ย่อมมีความศักดิ์สิทธิ์อยู่ในตัว

กกุธานที : แม่น้ำที่พระอานนท์ทูลเชิญพระพุทธเจ้าให้เสด็จไปเสวยและทรงพระวรกายในระหว่างเดินทางไปเมืองกุสินารา ในวันเสด็จปรินิพพาน

กงส์ : พญากงส์เป็นโอรสของท้าวอุครเสน ได้แต่งงานกับพระจิตา ทั้งสองของท้าวชราสันท์ กษัตริย์แห่งมคธ พญากงส์เป็นขบถ ได้ถอดท้าวอุครเสนผู้เป็นราชบิดาออกจากราชสมบัติ แล้วขึ้นครองราชย์แทน ภายหลังมีโหรทำนายว่าจะมีผู้วิเศษมาเกิดในครรภ์นางเทวกี (บุตรีพระเทวกซึ่งเป็นอนุชาพญากงส์) เมื่อทราบเช่นนั้นพญากงส์ก็จับพระวสุเทพหลานเขยกับนางเทวกีขังไว้ และเมื่อมีลูกก็จับทารกฆ่าเสียทุกครั้ง เพราะเกรงว่าโตขึ้นจะมาทำลายชีวิตตน ลูกของนางเทวกีถูกทำลายถึง ๖ ครั้ง ครั้นนางทรงครรภ์อีกเป็นครั้งที่ ๗ เทวดาจึงย้ายกุมารไปเข้าครรภ์นางโรหิณี มเหสีฝ่ายซ้ายของพระวสุเทพ เมื่อคลอดแล้วได้นำมาว่า พระพลราม หรือ พลเทพ ต่อมานางเทวกีทรงครรภ์อีกเป็นครั้งที่ ๘ ได้ประสูติพระกฤษณะ มีสีกายดำ มีขนที่หน้าอก ต้องด้วยมหาบุรุษลักษณะ พระวสุเทพเห็นว่าจะไม่ปลอดภัยจึงพาพระกฤษณะหนีข้ามแม่น้ำยมุนาไปขอแลกบุตรของนางยโสธราภรรยานายโคบาลชื่อ นันทะ ไปแทน พญากงส์ทราบเรื่องจึงสั่งสังหารกุมารที่เกิดใหม่ทั้งหมด นันทะโคบาลจึงต้องพา

ครอบครัวพร้อมด้วยพระกฤษณะ พระพลเทพ และนางโรหิตีหนีไปอยู่ที่อื่นเพื่อให้พ้นการไล่ล่า

อย่างไรก็ตาม พระยาungskษ์ยังคงติดตามอยู่ตลอดเวลา จนกระทั่งพระกฤษณะเป็นหนุ่ม ได้หาทางกำจัดหลายครั้ง แต่แล้วในที่สุดก็ถูกพระกฤษณะฆ่าสมคำทำนาย แล้วยกท้าวอุครเสนขึ้นครองราชย์ตามเดิม ซึ่งเป็นเหตุให้ท้าวชราสันธุ์พ่อตาพญาungskษ์ไกรธ ยกกองทัพมาตีเมืองมธูราถึง ๑๘ ครั้ง พระกฤษณะเห็นว่าจ้ะรักษาเมืองลำบาก จึงอพยพไปสร้างเมืองใหม่ที่ริมฝั่งทะเล ให้ชื่อว่า ทวารกา หรือ ทวาราวดี (มีเรื่องพิสดารใน *นารายณ์สิบปาง* และ *มหาภารตยุทธ* ของผู้เขียน)

กฏุก : เผ็ด, เผ็ดร้อน; ในตำรายาใช้คำว่า ตริกกฏุก หมายถึง เครื่องยาที่มีของเผ็ดร้อนรวม ๓ อย่าง คือ พริกไทย ดีปลี และขิงแห้ง

กนกนศร : หนังสือนิทานคำกลอน พระนิพนธ์ของพระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ (พระองค์เจ้ารัชนี้แจ่มจรัส) ทรงแต่งเป็นกลอน ๖ โดยนำเค้าเรื่องจาก “เมืองทอง” ใน *กถาสริตสาศกร* และจากหนังสืออื่น นำมาปรับปรุงแต่งขึ้นใหม่ ได้เริ่มแต่งในตอนกลาง พ.ศ. ๒๔๕๘ และจบเมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๕ หนังสือนี้แบ่งเป็น ๓ ภาค คือ ภาค ๑ บนฟ้า, ภาค ๒ บนดิน และภาค ๓ บนเขาไกรลาส เรื่องย่อมีอยู่ว่า

พญากรมลมิตรเจ้าแห่งนครรพพ์บำเพ็ญพรตบูชาพระอิศวรเป็นเวลาร้อยปี พระอิศวรโปรดอนุญาตให้ขอพร พญา

กมลมิตรก็ขอให้ได้หญิงงามมาเป็นภรรยา พระอิศวรก็โปรดให้เป็นไปตามที่ขอ พญากมลมิตรมีความเห่อเหิมเที่ยวคุยโอ้อวดว่าไม่มีหญิงใดงามเกินไปกว่านางอนุศยีนีชาชายของตน เป็นเหตุให้บรรดาคนธรรมดาหมั่นไส้ถึงกับทำพินันกันขึ้นว่า ถ้านางอนุศยีนีไม่สามารถทำลายตบะของฤาษีปาปะนาศน์ได้ พญากมลมิตรจะต้องตัดคอตนเอง ปรากฏว่าทำไม่สำเร็จ ช้ำถูกฤาษีสาปให้มาเกิดเป็นมนุษย์และประหัดประหารกันจึงจะพ้นคำสาป นางอนุศยีนีลงมาเกิดในครรภ์ของพระมเหสีท้าวชัยทัต เมืองอินทிரาลย์ ส่วนพญากมลมิตรมาเกิดในครรภ์ของพระมเหสีท้าวธรรมราชแห่งนครอลงกา เหตุการณ์ครั้งนี้พระอิศวรทรงทราบ มีพระทัยเมตตาจึงทรงหยิบดอกบัวดอกหนึ่งปักลงบนดินกลายเป็นเกาะน้อยลอยอยู่ เพื่อเป็นที่เก็บร่างของนางอนุศยีนี

นางอนุศยีนีเมื่อมาเป็นมนุษย์มีชื่อว่า กนกเรขา เป็นสาวสวยเกินมนุษย์แต่ไม่คิดที่จะมีคู่ นอกจากชายหนุ่มที่มาจากกนกนคร เพราะพระอิศวรเสด็จมาเข้าฝันบอกไว้ ท้าวชัยทัตร้อนพระทัยต้องให้คนออกตามหากนกนครว่าอยู่ที่ไหน ในเวลาเดียวกันนั้นมเหสีของท้าวธรรมราชก็ประสูติพระโอรส มีพระนามว่า อมรสิงห์ มีพระนิสัยไม่ชอบสตรีนอกจากนางในฝันที่หนึ่งเรือลอยอยู่ในสระบัวซึ่งฝันเห็นทุก ๆ สองเดือน ท้าวธรรมราชกริ้วสั่งให้จับขัง แต่อมรสิงห์หนีไปจนถึงเมืองอินทிரาลย์ ได้ฟังประกาศหาตัวคนที่รู้จักกนกนคร อมรสิงห์จึงแสดงตัวว่ารู้จัก เมื่อถูกนำไปพบกับกนกเรขา ต่างคนก็ต่างนึกกลับ

คล้ายคลึงคลาว่าเคยเห็นที่ไหนมาก่อน ครั้นนางถามถึงกนกนครว่าอยู่ที่ไหน อมรสิงห์ก็ตอบไม่ได้จึงถูกขับไล่ออกจากเมือง นึกคับแค้นใจถึงกับจะโจนหน้าตาย แต่เมื่อได้ฟังคำประกาศเรื่องเมืองทองก็กลับมีมานะขึ้นมาอีก เสียงพระขรรค์หาทิศ ปลายพระขรรค์ชี้ไปทางทิศใต้จึงมุ่งไปทางทิศนั้น ระหว่างทางถูกรากษสหลอก จนไปพบหงส์สองตัวจะพาศพพญาหงส์ไปยังมานสะ ซึ่งเป็นสระที่พวกหงส์บนสวรรค์อยู่อาศัย อมรสิงห์จึงบังคับให้หงส์ทั้งสองพาไปส่งที่กนกนคร

ขณะที่หงส์พาบินไปนั่นเอง อมรสิงห์ก็พลัดตกลงไปในทะเล เผอิญได้ปลาใหญ่ซึ่งเป็นพาหนะของพระวรุณมาพาไปส่งถึงเกาะทอง ซึ่งเหมือนเมืองร้างไม่มีผู้คน พบแต่ศพเพียงศพเดียวนอนอยู่บนแท่นกลางปราสาท และเมื่อเปิดผ้าคลุมออกดูก็แทบไม่เชื่อสายตา เพราะร่างที่นอนอยู่นั้นคือศพนางกนกเรขา อมรสิงห์รู้สึกสับสนไปหมด ในที่สุดพบอ่างน้ำทองคำก็ลงไปชำระล้างดำเคียด แต่พอโผล่ขึ้นมาก็ได้ยินเสียงประกาศเรื่องเมืองทองอย่างที่เคยได้ยินมาแล้วนั้นอีก มองไปมองมาจึงรู้ว่ากลับมาที่เมืองอินทிரาลัยตามเดิม จึงให้คนที่มาร้องประกาศพาไปเฝ้า ได้เล่าสิ่งที่พบเห็นให้นางกนกเรขาฟัง นางก็ระลึกรถึงความหลังได้แล้วล้มลงขาดใจตาย อมรสิงห์เสียใจมากเดินละเมอเพื่อพกเข้าไปในป่า บ่นหานางกนกเรขา

ครั้งนั้นพระอิศวรเสด็จประพาสป่า ทอดพระเนตรเห็นอมรสิงห์เดินบ่นบ้ำอยู่คนเดียว ก็ระลึกรถึงเรื่องเดิมขึ้นมาได้ จึงเรียกภูตผีที่เป็นบริวารมาสั่งไม่ให้ทำร้ายอมรสิงห์กับนาง

ในกบาล มีข้าวปลาใส่กระตงน้อยๆ วางลงในกบาลนั้นด้วย”

ตามพระนิพนธ์ก็ตรงกับที่มีกล่าวถึงในเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน ที่ว่า “เอาเหล่าข้าวใส่กบาลออกเช่นวัก” ในกฎมณเฑียรบาลครั้งกรุงศรีอยุธยา มีพนักงานที่ทำหน้าที่เช่นนี้เรียกว่า หลวงโฆมต มีหน้าที่เอากบาลไปเสียดี สรุปว่า “กบาล” ทำด้วยกาบกล้วย ไม่ได้แปลว่าศิระะ

กรรตติเกยะ : พระนามหนึ่งของพระขันทกุมาร เหตุที่จะได้นามนี้มีเรื่องราว ครั้งหนึ่งพระศิวะลืมนพระเนตรที่สามบนพระนลาต ทำให้เกิดเป็นแสงพุ่งตรงไปยังทะเลสาบชื่อสรวน และได้บังเกิดเป็นทารก ๖ ตน และนางดาวลูกไก่ทั้งหก (กฤตติกา) เป็นผู้เลี้ยงดู ต่อมานางปารพตี มเหสีของพระศิวะมาพบเข้า มีความรักใคร่เอ็นดู เข้ามากอดรัดไว้แนบอกรทั้ง ๖ ตน โดยเหตุที่นางมีกำลังมากจึงรัดร่างกุมารทั้งหกรวมเป็นร่างเดียวกัน แต่ยังมี ๖ เศียร ๑๒ กร

อีกเรื่องหนึ่งเล่าว่าเกิดจากกำลังพีชแห่งพระศิวะถูกหลอมในไฟ (จึงได้นามว่า อัคนิภู) และแม่คงคารับไว้ (จึงได้นามว่า คงคาช, คงคาบุตร) ต่อมานางดาวลูกไก่ทั้งหกเข้าไปเลี้ยง จึงได้นามว่า กรรตติเกยะ ภายหลังได้พบกับเจ้าหญิงวัลลีชาวเกาะลังกา ได้แต่งงานกันแล้วตั้งหลักแหล่งขึ้น ณ ริมฝั่งแม่น้ำมานิก เรียกว่า กรรตติเกยะคาม หรือ กะตะระคาม คนพื้นเมืองยังเชื่อกันว่า พระกรรตติเกยะและนางวัลลียังสิงสถิตอยู่ในหมู่บ้านแห่งนี้ ได้เคารพบูชาอยู่เสมอ ในอินเดียวมีการบูชาพระ

กรรตติเกยะ เรียกว่า พิธีกรรตติเกยะ ทำในเดือนจัตรามาส คือ วันขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๕

กรวิก : ชื่อภูเขาที่ล้อมรอบเขาพระสุเมรุเป็นชั้นที่ ๓ ห่างจากภูเขาอิสิณธรสองหมื่นกับหนึ่งพัน (๒๑,๐๐๐) โยชน์ สูงกึ่งหนึ่งของเขาอิสิณธร คือหมื่นห้าร้อย (๑๐,๕๐๐) โยชน์ ที่ได้นามว่าเขากรวิก ก็เนื่องจากมีนกการเวกอยู่บนยอดเขานั้นมาก

กัณยานุสร : หนังสือ พระราชกัณยานุสร พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่าด้วยราชประเพณีซึ่งมีอยู่ในราชการ มีพระราชปรารภว่าจะรวบรวมให้เป็นฉบับสมบูรณ์ แต่ไม่อาจทรงพระราชนิพนธ์ให้สำเร็จได้ตลอด แต่ก็ เป็นต้นคำของพระราชนิพนธ์เรื่อง พระราชพิธี ๑๒ เดือน

กฤดาการ, กฤดาธิการ : บุญบารมีที่สั่งสมไว้มาก มีบุญญาธิการมาก เช่น ผู้ใดมีบุญญาภิบาลกฤดาการ (เสภาพระราชพงศาวดารของสุนทรภู่), กฤดาการบนที่ราบสูง เป็นชื่อหนังสือ เขียนโดยนายอ่ำ บุญไทย ซึ่งทำให้ผู้เขียนต้องถูกจับเป็นนักโทษการเมือง เพราะถูกตีความคำว่า “กฤดาการ” ว่าหมายถึง พร้อมแล้ว หมายความว่าพร้อมที่จะทำการปฏิวัติ

กฤตยุด : หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สัตยยุค เพราะเป็นยุคที่มนุษย์มีศีลธรรมมั่นคง มีพระปรพพรหมเป็นที่เคารพบูชาแต่องค์เดียว

ไม่มีเทวดา คนธรรพ์ ยักษ์ รักษส ไม่มีความเห็นแก่ตัว ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ ไม่มีความโศกเศร้าเสียใจ ไม่มีความทุจริต ก่อเหตุวิวาทเกลียดชัง เป็นยุคที่มีความสุข แม้ความแก่ชราก็ไม่ให้มีให้เห็น ในยุคนี้พระนารายณ์อวตารลงมา ๔ ครั้ง คือ มัตสยวตาร, กูรมาวตาร, วราหาวตาร และนรสีหาวตาร ในยุคนี้พระกายเป็นสีขาวบริสุทธิ์

กฤษณาธาร : ในพระราชพงศาวดารสมัยกรุงศรีอยุธยา เรียกราชรถที่เชิญพระบรมศพว่า “มหากฤษณาธาร” ซึ่งหมายถึงสิ่งที่ทำขึ้นสำหรับเกียรติยศ แต่จะมีรูปร่างอย่างไรไม่ทราบ อาจเป็นรูปปราสาทหรือบุษบกก็ได้ ในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ได้พรรณนาไว้ตอนหนึ่งว่า

“อัญเชิญพระศพเสด็จเหนือมหากฤษณาธาร อันประดับด้วยอภิมุกฉัตรกลดจรณา และท้าวพระยาเสนาบดี มนตรีมุขทั้งหลายมาประดับแห่ห้อมล้อมมหากฤษณาธาร”

คำนี้ในหนังสือ เรื่องสมเด็จพระบรมศพ อันเป็นจดหมายเหตุงานพระเมรุครั้งกรุงเก่า ได้นำไปต่อท้ายคำราชรถเรียกว่า พระมหาพิชัยราชรถกฤษณาธาร บางท่านสันนิษฐานว่าเป็นโกศ แต่สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงพระดำริว่า “คำกฤษณาธารนั้นเคยได้ยินมาหลายหนหลายแห่ง แต่ไม่ได้เข้าใจว่าเป็นโกศ นี้กว่าเป็นอะไรอย่างหนึ่ง พวกเครื่องยอดเทือกบุษบก แต่จะถูกหรือไม่ถูกก็ไม่ทราบแน่ เพราะเหตุ

ที่สงสัยไม่แน่ใจ จึงเปิดพจนานุกรมดู เขาแปลคำ กฤษฏ ให้ไว้
เป็นว่า นาหรือไถนา ไม่เข้าเรื่องเลย”

ที่น่าสังเกตก็คือในพงศาวดารใช้ว่า “อัญเชิญพระศพ
เสด็จเหนือมหากษฏาธาร” คำว่า “เสด็จเหนือ” ส่อให้เห็น
ว่า “กษฏาธาร” ไม่ใช่โกศ เพราะการอัญเชิญพระศพเสด็จ
เหนือพระโกศไม่เคยมีใช้ในภาษาไทย จึงน่าจะเป็นชื่อที่เรียก
พระมหาพิชัยราชรถสำหรับอัญเชิญพระบรมศพนั่นเอง

กฤษณาวดาร : ชื่อปางที่ ๘ ในเรื่อง *นารายณ์สิบปาง* พระราช-
นิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวถึง
พญางังส์ซึ่งเป็นปรปักษ์กับพระนารายณ์ ได้ถอดท้าวอุครเสน
ผู้เป็นบิดาออกจากราชสมบัติแล้วขึ้นครองราชย์แทน (ดูคำว่า
กังส์) ทวยเทพเห็นความเลวทรามของพญางังส์ จึงทูลขอให้
พระวิษณุช่วย พระวิษณุหรือพระนารายณ์ได้อวตารมาเกิดเป็น
โอรสของवासุเทพและนางเทวกี มีชื่อว่า กฤษณะ ได้ประหาร
พญางังส์แล้วเชิญท้าวอุครเสนกลับมาครองราชสมบัติตามเดิม
ส่วนพระกฤษณะได้ถูกพรานชื่อชระ ยิงด้วยศรสิ้นพระชนม์ (ดู
รายละเอียดในหนังสือ *เทวนิยาย* ของ ส. พลายน้อย)

พระกฤษณะเกิดตอนเที่ยงคืนของวันแรม ๗ ค่ำ ระหว่าง
ปลายเดือนสิงหาคม-ต้นเดือนกันยายน เมื่อถึงวันเกิดจะมีพิธี
บูชาเรียกกันว่า กฤษณะชยันตี จัดหาดอกไม้พวงมาลัยไป
ประดับที่เทวรูป และสวดมนต์สรรเสริญตามศรัทธา

กฤษณาสอนน้อง : หนังสือ กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ มี ๒ ฉบับ เรียกว่า กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ ฉบับกรุงธนบุรี กับ กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ ฉบับพระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

๑. กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ ฉบับกรุงธนบุรี มีกล่าวไว้ ตอนท้ายเรื่องว่า

● เริ่มกลอนบพิตรท่าน	พระยาราชสุภา-
วดีลลิตตรา	แสดงนามโดยมี
● ผู้ช่วยบริรักษ์	นราโลกพราหมณ์ชี่
ในกรุงนครศรี	ธรรมราชบุรินทร์
● ทุกการณคองการ	ประกอบขอบบเวินถวิน
ซึ่งเป็นฉบับจีน	ตนาท่านบให้สูญ
● นางกฤษณานารถ	ก็มีเรื่องบริบูรณ์
สมุคเดิมก็เศร้าสูญ	สลายลบบเป็นผล
● เขิญเราชิโนรส	พระนามอินทนิพนธ
พจนารถอนุสนธิ	จำหลักฉันท์ของกลอน

จับความได้ว่า เรื่อง กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ มีมาก่อนแล้ว อาจมีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา แต่ฉบับเดิมชำรุดลบเลือนไปมาก พระยาราชสุภาวดี เสนาบดีเมืองนครศรีธรรมราช กับพระภิกษุชื่ออินท์ จึงได้แต่งซ่อมให้เรื่องสมบูรณ์ แต่เดิมจึงได้เรียกกันว่า กฤษณาสอนน้อง ฉบับนครศรีธรรมราช และ

เหตุที่แต่งในสมัยกรุงธนบุรี จึงได้เปลี่ยนมาเป็นฉบับกรุงธนบุรี ภายหลัง

๒. *กฤษณาสนน้องคำฉันท์ ฉบับพระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส* เป็นเรื่องที่ทรงพระนิพนธ์ถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ใต้รับการยกย่องว่าเป็นหนังสือชั้นเอกในประเภทกวีนิพนธ์เรื่องหนึ่ง ซึ่งแต่เดิมเข้าใจกันว่าเป็นเรื่องที่มาจากบาลี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีพระราชวินิจฉัยไว้ตอนหนึ่งว่า

“แต่เดิมข้าพเจ้าเข้าใจว่าเป็นเรื่องมีมาในบาลี ตลอดจนคำสอนทั้งปวงนั้น แต่ครั้งเมื่ออ่านหนังสือ *มหาภารตะ* พบชื่อนางกฤษณา มีพระสามี ๕ องค์ เข้าเรื่องกัน ก็นึกสงสัยว่าเห็นจะเป็นเรื่องเดียวกันกับที่มีมาในบาลี แต่ไม่พบที่ว่าสนนน้อง และในท้องเรื่องนั้นน้องนางกฤษณาก็ไม่มี มีแต่พี่ชายชื่อ กฤษณาทุมณซึ่งเกิดในกองเพลิง จึงได้ขอให้พระเทพโมลี ช่วยค้นเรื่องนางกฤษณาที่มีในบาลีมาสอบดู ก็ไม่มีเรื่องที่กล่าวถึงว่าสนนน้อง กลับติเตียนนางกฤษณาเป็นตัวอย่างของหญิงที่มีความปรารถนามากในกามคุณ จนมีสามีถึง ๕ แล้วยังเป็นชู้กับบุรุษเปลี้ย ไม่มีข้อคำสรรเสริญนางกฤษณาด้วยประการใดเลย นางกฤษณาในคำฉันท์นั้นนอกจากมีสามี ๕ คนแล้ว ต้องเป็นหญิงดี เพราะฉะนั้นจึงเป็นคนละทางกันกับที่แต่งเป็นคำฉันท์ไว้นั้นแท้ทีเดียว จนพระเทพมุณีซึ่งได้เป็นผู้ช่วยค้นอีกองค์หนึ่ง ได้สันนิษฐานเอาว่า เห็นจะเป็นกรมสมเด็จพระปรมานุชิตทรงแต่งแก้ข้อความซึ่งมีแต่ติเตียนผู้หญิงเปล่า ๆ

ให้เป็นคำสั่งสอนเสียบ้าง ความคิดเห็นที่กล่าวนี้ข้าพเจ้าไม่เห็นด้วยมาแต่เดิม ด้วยในคำฉันท์นั่นเอง ผู้แต่งท่านได้กล่าวไว้ว่าเป็นหนังสือที่แต่งไว้แต่โบราณ ถ้อยคำเรื่อว่ารูปร่าง มีพระบรมราชโองการให้แต่งเสียใหม่ให้เรียบร้อยจึงได้แต่ง คิดเห็นว่าเรื่องต้นของกฤษณาสอนน้องคงจะมาจากที่อื่น เป็นแต่ชื่อเสียงจะขาดวัน กรมสมเด็จพระปรมาณูชิตจะทรงแต่งให้บริบูรณ์ดี จึงได้เก็บชื่อในบาลีมาซ่อมแซมลง ดีร้ายจะมีมาแต่หนังสือมหาภารตะ ซึ่งเป็นเรื่องราวรวมนิทานเก่าและลัทธิต่างๆ ที่ถือกันอยู่ในมัชฌิมประเทศก่อนเวลาพุทธกาล จึงได้อ่านหนังสือมหาภารตะ เสาะแสวงหาความจริงอันนี้ จนบัดนี้มาพบเรื่องนั้น สมประสงค์แล้วจะขอยืนยันได้ว่า กฤษณาสอนน้องที่มาแต่งเป็นคำฉันท์นั้นไม่ได้มาจากบาลี เราคงจะได้มาจากพราหมณ์ซึ่งมาเป็นครูบาอาจารย์ของเราแต่ก่อนเหมือนเรื่อง รามเกียรติ์ เป็นแน่...”

ตัวอย่างคำสอนของนางกฤษณา มีดังนี้

● ตื่นก่อนเมื่อนอนหลัง	ฟังเฝ้าฟังบรรหารแสดง
ศรีสวัสดิ์ไรแววแสง	วังศัพท์รับสั่งสาร
● ยามให้ธิเบศร์ทรง	ประจวบองค์สำคัญ
อย่าคดลาพยาบาล	บำเรอรักษักคิดระโถม
● ปางทำวธไศยา	อย่าลืลาให้โครงโครม
อำรุงฤไทยประโลม	บพิตรผู้อย่าดูเบา
● ที่สูงที่ไศยาคน	อย่าอุกอาจจักเชื่อมเอา

สิ่งใดบิได้เคา	รพไ้ทุไ่คว
● ยามเ็็นโงการตรัส	สนองอรรถยาลามสวน
ยามท้าวชเชยชวน	บันโดยชอบในเชิงสม
● ยามร้อนฟ้งไกวกวัด	รำพายพัควำเพยลม
ยามตรงถวายนม	สุคนธ์ฟุ้งจรงชวร

กลาคุณท์ : บุษซาไฟ เช่น พธิ์กลาคุณท์ (โบรมณศัพท) คำนี้ ศาสตราจารย์พระวรวเทย์พิสิฐอธิบายว่า พธิ์บุษซาไฟของพราหมณท์ ใช้ว่า “ลาคุณท์” ก็มี เช่น “ปู้ต้งลาคุณท์พธิ์” (ลิลิตพระลอ)

กลาบาด : เป็นคำที่ยังหาข้อยุติที่ชัดเจนไม่ได้ว่ามาจากอะไรและ เขียนกันหลายอย่าง เช่น กะละบาด, กรลาบาท แต่จับความ ได้ว่าหมายถึง นั่งอยู่ยามตามไฟ เพราะใช้ว่า “นั่งกลาบาด”

พระสารสาสน์พลขันธ์ (ย.อี. เยรินี) ได้กล่าวไว้ในเรื่อง จุฬากันตมวงคล ตอนพระราชพิธิโสกันต์ว่า ริมทางหลังราชวัติ ออกไปมีทหารแต่งตัวอย่างทหารโบราณ นั่งรวมกันเป็นหมู่ เป็นรูปสามเหลี่ยมเรียกว่า นั่งกรลาบาด นั่งเป็นรูปสามเหลี่ยม คือ แถวหลังนั่งเรียงกัน ๙ คน แถวถัดมา ๘ คน ๗ คน ลด จำนวนหลังลงมาเป็นลำดับจนถึงคนเดียว รวมด้วยกัน ๔๕ คน ส่วนความหมายของคำอาจมาจากภาษาเขมรแปลว่าหมู่ ว่ากอง หรือไม่กี่มาแต่คำ กลา หรือ กลาปา ในภาษาสันสกฤต คำแรก แปลว่า ส่วน, ชิ้น คำหลังแปลว่า หมู่, แถว คำ “กะลาบาท” อาจหมายความว่าหมู่ทหารเดินเท้าก็ได้

ส่วน สวามี สัตยานันทบุรี อธิบายว่า ในภาษาเบงกาลี คำว่า “กลา” แปลว่า กล้วย “ปัตร” แปลว่า ไบ รวมแปลว่า ไบกัล้วย ตามธรรมเนียมของชาวอินเดีย ถ้ามีงานใหญ่คนไปประชุมกันมาก เขามักเอาไบตองปูนั่ง เพราะจัดหาเสื่อสะอาด อาสนะให้ที่นั่งไม่พอ เช่น นั่งกลาบาตก็นั่งกันมากเป็นหมู่ๆ จึงต้องนั่งบนไบตองหรือกลापัตรแทนเสื่อ

ในหนังสือ ตะเลงพ่าย ใช้ว่า “*รายกลาบาตรเป็นชั้น*” มีคำอธิบายว่า ตั้งภาชนะไฟเป็นชั้นๆ คือ มีทหารยามตามไฟ รายกันเป็นชั้นๆ ไป กลาบาตรคือ “อุกลาบาตร” เป็นภาชนะที่ใส่คบเพลิง เป็นของโบราณ

กลี, กลา : ดากลี ยายกลา หรือบางที่เรียกกลับกันเป็น ดากลา ยายกลี ว่าเป็นเจ้าของป่าช้า จึงมีประเพณีหิ้งเบี้ยที่เชิงตะกอน ๓๓ เบี้ย บางท่านว่า เป็นการซื้อที่เผาศพ บางท่านว่าเป็น ค่าจ้างเผาแก่ดากลี ยายกลา ซึ่งเป็นเจ้าของป่าช้า

ในหนังสือ *ธรรมบท* เล่าว่า ยายกลีเป็นหญิงสัปหรือ มีหน้าที่เฝ้าป่าช้า อยู่กับลูกหญิงชาย รับจ้างเผาศพ เรื่องจะมาจากนี้หรืออย่างไรไม่ทราบ ตามประเพณีพราหมณ์เมื่อนำศพ วางบนเชิงตะกอนแล้ว ต้องเอาดอกไม้รูปเทียนบูชาพระแม่ กาดยายนี ซึ่งเป็นเทพเจ้าประจำสุสาน พระแม่กาดยายนีเป็นนามหนึ่งของเจ้าแม่ทุรคา มเหสีของพระศิวะ ชื่อในปางดูร้าย เรียกว่า ทุรคา, กาลี, ไกรวี เป็นต้น พระศิวะเป็นใหญ่ในพวก กูตผี เป็นนายป่าช้า เจ้าแม่กาลีก็พลอยเป็นใหญ่ไปด้วย ตาม

เรื่องของอินเดียดจึงปรากฏว่ามีศาลเจ้าแม่กาลีอยู่ในป่า บางที
ยายกลีในเรื่อง *ธรรมบท* จะมาจากเจ้าแม่กาลีก็เป็นได้

กลียุค : เป็นยุคที่พระนารายณ์อวตาร

ลงมา ๒ ปาง คือ พุทธรชาตารกับกัล-
กายาวตาร เป็นยุคที่เสื่อมสัจธรรม
เหลืออยู่เพียงหนึ่งในสี่เท่านั้น ข้อ
ปฏิบัติทั้งหลายในพระเวท รวมทั้ง
กุศลกกรรมบดและยัญญกรรมเสื่อม

ถอย เกิดอุปัทวะ พยาธิโทสะ ทุกข์
ทรมาน และภัยต่างๆ เพิ่มมากขึ้นตามลำดับ ประชาชนมีจิตใจ
เสื่อมทรามลง และหวังกันว่าจะดีขึ้นเมื่อพระนารายณ์อวตาร
มาเป็นพระกัลกีในตอนปลายกลียุค พระนารายณ์ในยุคนี้มี
พระกายเป็นสีดำ

กว่า : ไป (ไทยใหญ่) เช่น “ล้มหายตายกว่า” (ศิลาจารึกพ่อขุน-
รามคำแหง)

กวิน : กวี, นักปราชญ์ เช่น “ปวงกวินนินทาว่าบ้าใหญ่” (เวนิส
วาณิช) ในภาษาทมิฬ แปลว่า งาม เช่น “ใครกวินชื่อแท้”
(แข่งน้ำ)

กวี : ผู้ชำนาญในการแต่งคำประพันธ์ชนิดต่างๆ เช่น โคลง ฉันท์

กาพย์ กลอน แบ่งออกเป็น ๔ ประเภท คือ ๑. จินตกวี แต่งตามแนวความคิดของตน ๒. สุตกวี แต่งตามที่ได้ยินได้ฟังมา ๓. อรรถกวี แต่งตามความเป็นจริง ๔. ปฏิภาณกวี แต่งทันทีที่ได้เห็นหรือได้ฟัง เช่น พุดโต้ตอบกันด้วยโคลง หรือกลอนอย่างที่เราเรียกกันว่า กลอนสด สมัยหนึ่งเคยเรียกหนังสือที่นิพนธ์ขึ้นเพื่อความไพเราะและบันเทิงใจว่า “กวีนิพนธ์” มีทั้งชนิดคำประพันธ์และความเรียง (ดูคำว่า วรรณคดี)

กหังปายา : หมายถึงจำนวนเลข ๑๑๘๑ ซึ่งใช้เป็นเกณฑ์สำหรับลบพุทธศักราชเป็นจุลศักราช และบวกจุลศักราชเป็นพุทธศักราช เช่น

$$\text{พุทธศักราช } ๒๕๔๘ - ๑๑๘๑ = \text{จุลศักราช } ๑๓๖๗$$

หรือ

$$\text{จุลศักราช } ๑๓๐๐ + ๑๑๘๑ = \text{พุทธศักราช } ๒๔๘๑$$

กัณฐมณี : ลูกกระเดือก, พระกัณฐมณี (ราชาศัพท์)

กัปปี, กัลป์ : อายุของโลกตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นโลก แบ่งออกเป็น ๖ กัปปี มีชื่อดังต่อไปนี้

๑. สารกัปปี มีพระพุทธเจ้าบังเกิด ๑ พระองค์
๒. มัณฑกัปปี มีพระพุทธเจ้าบังเกิด ๒ พระองค์
๓. วรกัปปี มีพระพุทธเจ้าบังเกิด ๓ พระองค์
๔. สารมัณฑกัปปี มีพระพุทธเจ้าบังเกิด ๔ พระองค์

๕. ภัทรกัปปี มีพระพุทธเจ้าบังเกิด ๕ พระองค์

๖. สุกญกัปปี เป็นกัปปีว่างไม่มีพระพุทธเจ้าบังเกิด

คำว่า “กัปปี” มาจากภาษาบาลี กปฺป ในภาษาสันสกฤต
ใช้ว่า กลฺป ในภาษาไทยตัดใช้ว่า กัป นิยมใช้ควบกันว่า ชั่วกัป
ชั่วกัลป์ หมายความว่า นานมาก นานจนกำหนดไม่ได้ เพียง
แต่สรุปว่า โลกประลัยครั้งหนึ่งเป็นสิ้นกัปหนึ่ง ตามวรรณคดี
สันสกฤตอธิบายว่า กัลป์ คือวันหนึ่งกับคืนหนึ่งของพระพรหมา
หรือเท่ากับ ๔,๓๒๐,๐๐๐,๐๐๐ ปี

ใน ไตรภูมิพระร่วง มีคำว่า “มหากัลป์” ระยะเวลาของ
มหากัลป์หนึ่งนานแสนนาน จนไม่อาจนับเป็นปีเป็นเดือนได้
เพียงแต่อุปมาเหมือนว่ามีภูเขาสูงหนึ่งสูงได้โยชน์หนึ่ง วัดโดย
รอบเขาได้ ๓ โยชน์ “ถึงร้อยปีเอาผ้าทิพย์อันอ่อนบางดั่งควัน
มากวาดภูเขาแต่ละคาบ เมื่อใดภูเขานั้นราบเพียงแผ่นดินจึง
เรียกว่า มหากัลป์หนึ่งแล”

พระยาอนุমানราชชนอธิบายขยายความว่า มหากัลป์
หนึ่ง แบ่งเป็น ๔ อสงขัยกัลป์ อสงขัย แปลว่ากำหนดนับไม่ได้
เมื่อนับไม่ได้แต่เอามานับรวมกันได้ถึง ๔ จำนวนนับไม่ได้ก็เป็น
มหากัลป์หนึ่งดังนี้ จึงนับว่านานเหลือที่จะนับ โลกเวลานี้และ
รวมทั้งโลกอื่นในสากลจักรวาล เมื่อมีอายุได้กัลป์หนึ่งก็ต้องถูก
ไฟล้างราบ เรียกไฟที่ล้างโลกนี้ว่า ไฟประลัยกัลป์ (ดูคำว่า ยุค)

กัมพล : ผ้าทอดด้วยขนสัตว์ ในที่บางแห่งว่ามีสีดั่งสีดอกชัชพฤกษ์
กับดอกมะลิ และดอกหงอนไ้กับครึ่งสดรวมกัน แต่ใน พระเวส-

สันดรชาดก (ทานกัณฑ์) ฉบับพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ กล่าวไว้ชัดเจนว่า “เหล่าราชบุรุษผู้ห่มผ้ากัมพลเหลืองมาแต่คันธารรัฐ มีแสงสีดูจแมลงค่อมทอง” แสดงว่าผ้ากัมพลมาจากเมืองคันธารรัฐ

กัลกยาวตาร : ปางที่ ๑๐ ของพระนารายณ์ที่จะเสด็จลงมาเป็นพระกัลกิในปลายกลียุค กัลกิ หรือ กัลกิน หมายถึง ม้าสีขาว เพราะนารายณ์จะอวตารลงมาเป็นบุรุษขี่ม้าขาว ถือดาบเป็นประกาย พระกัลกิเป็นความหวังของพวกพราหมณ์ที่จะเห็นความสุขความเจริญในภายหน้า เช่นเดียวกับชาวพุทธหวังจะพบพระศรีอริยเมตไตรย ที่จะมาโปรดให้โลกมีสันติสุขในอนาคต

กัลปพฤกษ์ : ๑. ต้นกัลปพฤกษ์เป็นต้นไม้ประจำอุดรกรกฎทวีปสูง ๑๐๐ โยชน์ วัดแต่โคนต้นขึ้นไปถึงค่าคบ ๕๐ โยชน์ แต่ค่าคบขึ้นไปถึงยอด ๕๐ โยชน์ นอกจากนี้บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ก็มีป่าไม้กัลปพฤกษ์ บางเหล่าเป็นทอง บางเหล่าเป็นเงิน บางเหล่าเป็นแก้ว ๗ ประการ แวดล้อมอยู่โดยรอบกรุงสุทิสสมมหานคร

ในหนังสือ ไตรภูมิพระร่วง กล่าวว่า “ต้นกัลปพฤกษ์นั้นผู้ใดจะปรารถนาหาทุนทรัพย์สรรพเหตุอันใดๆ ก็ดี ย่อมได้สำเร็จในต้นไม้เหล่านั้นทุกประการแล ถ้าแลคนผู้ใดปรารถนาจะใคร่ได้เงินทองของแก้วและเครื่องประดับทั้งหลาย เป็นต้นว่า เสื้อ

สร้อยสนิมพิมพาภรณ์ก็ดี แลผ้าผ่อนท่อนแพรพรรณสิ่งใด ๆ
ก็ดี แลข้าวน้ำโภชนาหารของกินสิ่งใดก็ดี ก็ยอมบังเกิดปรากฏ
ขึ้นแต่ค่าคบบันดาลกัลปพฤกษ์นั้น”

อนึ่ง ต้นกัลปพฤกษ์บังเกิดขึ้นพร้อมกันกับพระอาทิตย์
คือพร้อมกับการสร้างโลก พอสิ้นกัลป์หนึ่ง ต้นกัลปพฤกษ์ก็สิ้นอายุ
ด้วยเหตุนี้จึงมีชื่อว่า กัลปพฤกษ์ คืออยู่ชั่วกัลป์หนึ่ง

๒. ทิ้งทานกัลปพฤกษ์ เนื่องจากความเชื่อเรื่องต้นกัลป-
พฤกษ์อำนาจสิ่งที่ปรารถนาทุกอย่างได้นั้นเอง จึงเกิดความคิด
วิธีการทิ้งทานแบบหนึ่งขึ้น เรียกว่า “ทิ้งทานกัลปพฤกษ์” หรือ
ที่ในหนังสือเก่าเรียกว่า “กัมพพฤกษ์” เป็นประเพณีการทิ้งทาน
แบบโบราณที่มีในงานหลวง เช่น งานบวชนาค งานพระเมรุ
ตามปกติจะมีต้นกัลปพฤกษ์สี่ต้น และที่โคนต้นกัลปพฤกษ์นั้น
จะมีผลมะนาวกองไว้ ผลมะนาวใช้แทนผลของกัลปพฤกษ์
ภายในผลมะนาวจะมีเงินเหรียญบรรจุอยู่ บางครั้งก็อาจใช้รวม
กันทั้ง มะกรูด และมะนาว

เพราะมีปรากฏอยู่ใน หมายเหตุ
รับสั่ง พ.ศ. ๒๓๔๖ ครั้ง
รัชกาลที่ ๑ ตอนหนึ่งว่า
“แลให้เกณฑ์ผลมะกรูด ผล
มะนาว ขุนหมื่น เข้าสัมทัง
ทาน ตำรวจรักษาต้นกัลป-
พฤกษ์วันละ ๒ ต้น... แลผล
มะกรูดมะนาวนั้นให้เกณฑ์

การทิ้งทานกัลปพฤกษ์

เพื่อเจ้าภาพด้วยวันละ ๒ ต้น” นอกจากมะกรูด มะนาวแล้ว ที่ใช้ผลหมากแทนก็มี สุนทรภู่กล่าวไว้ใน นิราศพระบาท ว่า “มีต้นก้ามพฤษ์ทานในลานวัด ลูกหมากยัดเงินทิ้งอุทิศถวาย”

ต้นกัลปพฤกษ์จะทำเป็นต้นไม้พุ่มอยู่บนร้านสูง เมื่อเจ้าพนักงานได้รับสัญญาณให้ทิ้งทาน ก็จะขึ้นกระโดดที่พาดไว้กับต้นกัลปพฤกษ์ ปลิดผลมะนาวที่เสียบไว้ทิ้ง ถ้าเป็นเจ้านายทรงทิ้ง ก็จะมีเจ้าพนักงานนั่งเสียบผลมะนาวกับไม้ทันทะวันถวาย เพื่อจะได้เหวี่ยงไปได้ไกลๆ และในสมัยรัชกาลที่ ๑ นั้นได้แยกหญิงกับชายไว้คนละพวก ไม่ให้มาแย่งรวมกัน ดังโคลงบทหนึ่งว่า

◎ <u>เพลงกัลปพฤกษ์</u> ทิ้ง	ทานปราย
หญิงแต่ฝูงหญิงชาย	หอนไถล
ตำรวจรักษ์คอยราย	รวิงแปลก ปลอมแสร
ชายแต่พวกชายให้	ช่วงกัมขิงกัน

กัลเม็ด : ชื่อเทียนชนิดหนึ่งเรียกว่า เทียนกัลเม็ด ตามคติพราหมณ์ เมื่อคนเกิดต้องจุดดวงไฟสำหรับตัวคนนั้นไว้ดวงหนึ่ง และบูชารักษาไฟดวงนั้นไว้ตลอดชีวิต เมื่อตายเอาไฟดวงนั้นเผาศพจึงดับได้ (สาส์นสมเด็จ ภาค ๑๘/๔๙)

กากี : เป็นนิทานโบราณที่แพร่หลายมากเรื่องหนึ่ง นางกากีได้ชื่อว่าเป็นหญิงที่มีกลิ่นกายหอม หากใครได้แตะต้องตัวนาง

เพียงครั้งเดียว กลิ่นหอมก็จะติดตัวไปนานถึงเจ็ดวัน แต่นางถูกเหยียดหยามว่าเป็นคนหลายใจ ใครที่มีพฤติกรรมเหมือนนางกาก็จึงพลอยถูกเรียกว่า “นางกาก็” ไปด้วย เรื่องราวของนางกาก็ได้มีผู้นำมาแต่งหลายสำนวน ที่รู้จักกันโดยมากคือ เจ้าพระยาพระคลัง (หน) แต่งเป็นคำกลอน ไปจบเพียงนางกาก็ถูกลอยแพ ต่อมาจากนั้นนายโชติ มณีรัตน์ เป็นผู้แต่ง สำนวนที่สอง สุนทรภู่แต่งเป็นกาพย์เห่กล่อม สำนวนที่สามแต่งเป็นคำฉันท์ ไม่ทราบชื่อผู้แต่ง แต่เป็นสำนวนเก่า สำนวนสุดท้าย นายตำรา ณ เมืองใต้ แต่งเป็นกลอน

นางกาก็เป็นมเหสีของท้าวพรหมทัต แห่งนครพาราณสี ท้าวเธอโปรดในการเล่นสกา ผู้ที่ขอบมาเล่นสกากับพระองค์ มีเชื้อชาติเป็นครุฑ แปลงกายเป็นหนุ่มรูปงามจึงไม่มีใครสงสัย ครุฑหนุ่มกับนางกาก็สบสายตากันเพียงครั้งเดียว ครุฑหนุ่มก็พานางกาก็หนีไปอยู่วิมานฉิมพลีเชิงเขาพระสุเมรุ ท้าวพรหมทัตรู้ว่านางกาก็หายจึงปรึกษากับคนธรรพ์ชื่อ นาฏกุเวร ซึ่งรู้เห็นการสบตาของครุฑหนุ่มกับนางกาก็ จึงกราบทูลเรื่องให้ทรงทราบ และแสดงความเห็นว่าน่าจะเป็นครุฑปลอมแปลงมา ถ้าอีกเจ็ดวันกลับมาเล่นสกา จะหาทางจับพิรุณให้ได้

ครบเจ็ดวันครุฑก็กลับมาเล่นสกา เพื่อมิให้ท้าวพรหมทัตสงสัย นาฏกุเวรสังเกตเห็นสีหน้าท่าทางของครุฑหนุ่มไม่เหมือนเคยก็แน่ใจว่าจะต้องเป็นตัวการ เมื่อครุฑกลับ นาฏกุเวรจึงแปลงกายเป็นตัวไร ซ่อนไปในเส้นขนของครุฑจนถึงวิมานฉิมพลี นาฏกุเวรซ่อนตัวอยู่จนรุ่งเช้า เมื่อเห็นครุฑออกจาก

วิมานไปเที่ยวป่าหิมพานต์ นานุกุเวรจึงกลับสู่ร่างเดิม ได้สมสู่อยู่กับนางกาก็ ครั้นรุ่งขึ้นอีกวันหนึ่งครุฑก็ไปเล่นสกาตามเคย นานุกุเวรก็กลับเป็นตัวไรช่อนตัวเกาะไปด้วย หลังจากครุฑเล่นสกาและกลับไปแล้ว นานุกุเวรจึงกราบทูลเรื่องที่ได้พบเห็นให้ท้าวพรหมทัตทรงทราบ แต่ถึงจะโกรธอย่างไรก็หักพระทัยไม่ได้ ขอให้นางกาก็กลับมาก็แล้วกัน

ครั้นครุฑกลับมาเล่นสกาอีก นานุกุเวรก็ตีตีผืนร้องรำพันขึ้นว่า

๑ โฉ้พระพายชายกลืนมารัจฉวน	หอมหวนนานาสาเหมือน <u>นก</u> ก็
รื้นรื้นขึ้นจิตพิ้งจำได้	เหมือนเมื่อไปร่วมภิรมย์ประสมศรี
ในสถานพิมานสิมพลี	กลืนยังซาบทรงฟุ้งที่ขจรกาย
นิจจาเอ๋ยจากเขมาเจ็ดวัน	กลืนสุดันธรสรินก็เหือดหาย
ฤว่าใครแนบน้องประคองกาย	กลืนสายสวาทซาบอุรามา

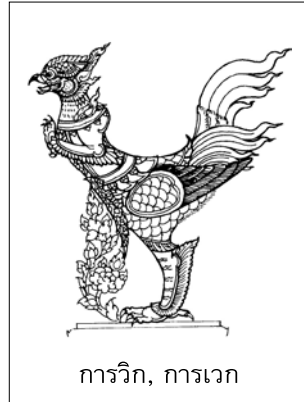
ครุฑได้ฟังก็ระคายหู สอบถามเรื่องราวกันขึ้น รู้ว่าเสียทำนานุกุเวรจึงลากลับไป ได้ต่อว่านางกาก็แล้วพากลับ ท้าวพรหมทัตรับสั่งให้นำนางกาก็ใส่แพลอยไป เผอิญมีเรือสำเภาผ่านเข้ามาใกล้ นายสำเภาแลเห็นจึงรับไว้เป็นภรรยา แต่แล้วเหตุการณ์ก็ผันแปรไปอีก เมื่อนายสำเภาแวะขึ้นบวงสรวงที่ศาลเทพารักษ์แห่งหนึ่ง แล้วนอนหลับไปที่โคนต้นไทร มีโจรใหญ่คนหนึ่งผ่านมาพบนางกาก็อุ้มเอาไปไว้ในถ้ำ แต่ก็เคลียคลออยู่ได้ไม่กี่วัน พวกสมุนก็ฆ่านายโจร หวังว่าจะได้นางมาเป็น

ของตน แต่นางกาก็หนีได้ทันและได้พบกับท้าวทศวงศ์ซึ่งเสด็จ
ประพาสป่าผ่านมาทางนั้น จึงรับนางกลับไปนครอภัยสาส์

ขณะนั้นท้าวพรหมทัตตรอมพระทัยสวรรคตไปก่อนแล้ว
นาฏกเวรได้ขึ้นครองราชสมบัติสืบต่อมา เมื่อได้ทราบข่าวว่า
นางกาก็อยู่ที่นครอภัยสาส์ก็มีพระราชสาส์นไปทวงคืน แต่ท้าว
ทศวงศ์ไม่ยอม จึงเกิดสงครามรบพุ่งกันขึ้น ท้าวทศวงศ์ถูก
พระแสงง้าวของนาฏกเวร สวรรคตกลางสมรภูมิ นางกาก็จึง
ต้องกลับไปอยู่เมืองพาราณสีอีกครั้งหนึ่ง

การวิก, การเวก : นกชนิดหนึ่ง ซึ่ง

ในภาษามคธเรียกว่า กรวิก ใน
ภาษาสันสกฤตเรียกว่า การวิก ใน
ภาษาไทยนิยมเรียกว่า การเวก
ตามที่เชื่อกันมาแต่โบราณว่าเป็น
นกฟ้า กินลม ไม่มีใครเคยเห็น
ตัวจริง เห็นแต่ชน และการที่จะได้
ชนมานั้นต้องทำพิธี โดยทำร่าง

การวิก, การเวก

ร้านไว้บนยอดไม้ เอาขันใส่น้ำไปวางไว้ นกการเวกก็จะมา
อาบน้ำในขันแล้วสลัดขนร่วงไว้ให้ ชนนกการเวกนี้ว่าเป็นของ
วิเศษ อาจกลายเป็นทองได้

ใน คัมภีร์ปัญจสุทนี กล่าวว่า นกการเวกกินมะม่วงสุก
ชนิดหนึ่งที่มีรสหวาน แสดงว่าต้องอาศัยอยู่ตามป่าหิมพานต์
และอธิบายต่อไปว่า เมื่ออยู่ตามลำพังตัวเดียวจะไม่ร้อง จะ

ร้องต่อเมื่อเห็นพวกพ้อง เสียงของนกการเวกไพเราะมาก
ใน ไตรภูมิพระร่วง ของพญาลิไทกล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

“เสียงนกอันชื่อว่านกการวิกนั้นใส แลมีเสียงอันไพเราะ
มาถูกเนื้อพื้ใจแก่ฝูงสัตว์ทั้งหลายยิ่งนักหนา แม้นว่าเสื่อจะ
เอาเนื้อไปกินก็ดี ครั้นว่าได้ยินเสียงนกการวิกนั้นร้องก็ลืมเสียว
... แลว่านทุกทั้งหลายอันที่บินไปบนอากาศ ครั้นว่าได้ยินเสียง
นกการวิกก็มีรู้สึกที่จะบินไป ฯลฯ”

ในสมัยโบราณ พระมลาทุกชนิดที่ปักขนนกยอมใช้
ขนนกการเวกอย่างเดียว เข้าใจว่าจะชื่อขนนกชนิดนี้มาจาก
ต่างประเทศ เพราะไม่เคยมีใครเห็นนกการเวก ด้วยเหตุนั้น
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงตรัสสั่งไปต่างประเทศ
ที่ส่งขนนกชนิดนั้นเข้ามา ให้ส่งตัวนกเข้ามาถวาย เป็นนก
ยัดไส้ มีขนติดบริบูรณ์ จึงได้รู้ว่าเป็นนกที่เรียกตามภาษา
อังกฤษว่า Bird of Paradise โปรดให้เอาขึ้นเกาะคอน มีด้าม
ให้เด็กถือนำพระยานมาศในงานสมเด็จเจ้าฟ้าโสภณรัตน์ เพื่อให้
คนเห็นว่าเป็นนกการเวกนั้นมีตัวจริงอยู่บนแผ่นดิน

กาลิก : ในภาษาบาลีแปลว่า ชั่วโมง, มีเวลา เป็นภาษาพระ บอก
ลักษณะสิ่งของ สิ่งไม่ควรประเคนและไม่ควรประเคน ซึ่งฆราวาส
หรืออุบาสกอุบาสิกาควรทราบ เพื่อป้องกันมิให้พระต้องโทษ
คือเป็นอาบัติเพราะผิดพระวินัยบัญญัติ รับประเคนนอกเวลาที่
กำหนดไว้ ของที่จะประเคนแบ่งออกเป็นกาลิก ๔ อย่าง ดัง
ต่อไปนี้

๑. ยาวกาลิก ได้แก่ ของที่บริโภคได้ชั่วคราว ตั้งแต่เช้าถึงเที่ยง เช่น ข้าวสุก ขนมสด ขนมแห้ง ปลา เนื้อ นมสด และของเคี้ยวต่างๆ มีผลไม้ เงาะ เผือก มัน เป็นต้น ของเหล่านี้ภิกษุจะรับประทานได้ตั้งแต่พระอาทิตย์ขึ้นจนถึงเวลาก่อนเที่ยง ตั้งแต่เที่ยงไปแล้วไม่ควรรับ และจะฉันได้ภายในเวลาก่อนเที่ยงของวันนั้น ไม่ควรเก็บไว้ฉันในวันรุ่งขึ้น

๒. ยามกาลิก ได้แก่ ของที่บริโภคได้ชั่วคราว คือ วันหนึ่งคืนหนึ่ง เช่น น้ำที่คั้นจากผลไม้ที่เรียกว่า ปาน (ดูคำว่า อัฐปาน)

๓. สัตตทาหกาลิก ได้แก่ ของที่บริโภคได้ชั่วคราว คือ ๗ วัน มีเกสัช ๕ อย่าง คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย เมื่อภิกษุรับประทานแล้ว เก็บไว้ฉันได้ภายใน ๗ วัน (น้ำตาลทราย น้ำตาลปี๊บ สงเคราะห์เข้าในกาลิกนี้)

๔. ยาวชีวิก ได้แก่ สิ่งที่เป็นยา ได้แก่

- รากไม้ มีขมิ้น, ว่านน้ำ, ว่านเปราะ, อุดพิศ, ข่า, แฝก, แห้วหมู

- น้ำฝาด มีน้ำฝาดสะเดา, น้ำฝาดมูกมัน, น้ำฝาดกระดอม หรือมูลกา, น้ำฝาดบอระเพ็ดหรือพญามือเหล็ก, น้ำฝาดกระถินพิมาน

- ใบไม้ มีใบสะเดา, ใบมูกมัน, ใบกระดอมหรือมูลกา, ใบกะเพราหรือใบแมงลัก และใบฝ้าย

- ผลไม้ มีลูกพืลังกาสา, ดีปลี, พริก, สมอพิเภก, มะขามป้อม

- ยางไม้ มียางไม้ที่ไหลออกจากต้นหิงคุ หรือที่เรียกกัน

ทั่วๆ ไปว่า มหาหิงค์ และกำยาน

- เกลือ

สิ่งที่กล่าวมานี้ถ้ารับประทานโดยตั้งใจให้เป็นยาแก้โรค ก็จัดเป็นยารชิวิก แต่ถ้ามุ่งเป็นอาหารไม่จัดเป็นยารชิวิก

อนึ่ง กาลิกบางอย่างเมื่อระคนปนกับกาลิกอย่างอื่น ซึ่งเป็นกาลิกที่มีอายุสั้น เช่น ยาผงเป็นยารชิวิก เมื่อเอาคลุกกับน้ำผึ้งเป็นกระสาย น้ำผึ้งมีอายุการระคนได้นาน ๗ วัน ยาผงนั้นก็ยังมีอายุอยู่ได้ ๗ วันเช่นเดียวกัน และอบเชยเป็นยารชิวิก เมื่อปรุงกับข้าวสุกที่หุงด้วยกะทิ อบเชยก็กลายเป็นยารกาลิกด้วย

กาฬ : สีดำ ใช้ผสมกับคำอื่นเพื่อบอกลักษณะว่ามีสีดำ เช่น “เบิกอัครพ่าห์**กาฬ**พรรณ” (อิเลราชคำฉันท์), กาฬพฤกษ์ ซึ่งมีลำต้นสีดำ (ดอกสีชมพูอมส้ม) ในสมัยก่อนเรียกทวีปแอฟริกาว่า กาฬทวีป เพราะผู้คนพลเมืองมีผิวสีดำ

กาฬกุฏ : ชื่อยอดเขายอดหนึ่งในจำนวน ๕ ยอดที่เป็นทิวเขาล้อมสระอโนดาต ได้แก่ ๑. สุทัตถกุฏ ๒. จิตรกุฏ ๓. กาฬกุฏ ๔. คันธมาทน์ และ ๕. ไกลาสหรือเกลาส

ยอดเขากาฬกุฏเป็นสี่ครามแก่ จึงได้เรียกว่า กาฬกุฏ

กาฬปักร : ชื่อเรียกข้างแรมตามแบบจันทรคติ หมายถึง ฝ่ายข้างมืดหรือดำ ในอินเดียเรียกข้างแรมว่า “กฤษณปักร” คำว่า

“กฤษณะ” แปลว่า ดำ

กาฬสีหะ, กาฬสิงหะ : เรียกราชสีห์ชนิดหนึ่ง ร่างกายสีดำและใหญ่เท่าวัวหนุ่ม กินเนื้อเป็นอาหาร อยู่ในพวกสัตว์หิมพานต์ มีกล่าวถึงในเรื่อง มหาเวสสันดรชาดก มีรูปในสมุดภาพสัตว์หิมพานต์ที่เป็นแบบสำหรับผูกหุ้มให้เจ้านายนั่งอุ้มผ้าไตรไปในกระบวนแห่พระบรมศพ และเป็นภาพจิตรกรรมที่เขียนเป็นภาพป่าหิมพานต์

กาฬสีหะ, กาฬสิงหะ

ก่าตาก : เป็นคำที่เกิดขึ้นเนื่องจากพิธีแรกนา มีเรื่องปรากฏในจดหมายเหตุขุนหลวงหาว่าด ว่าระหว่างพิธีแรกนาสามวันนั้น ถ้ามีพ่อค้าเรือ พ่อค้าสำเภา และพ่อค้าเกวียนมาแต่ทิศใดๆ ทั้ง ๘ ทิศเข้ามา พระอินทกุมารผู้เป็นพระยาแรกนาก็จะได้เป็นสิทธิ์ซึ่งเข้าใจว่าจะไม่ได้หมายความว่าถึงได้สินค้าเหล่านั้นทั้งหมดเป็นสิทธิ์ หากได้แต่เพียงค่าปากเรือกับค่าเกวียนซึ่งเป็นภาษีขาเข้าแบบโบราณ นอกจากนี้ทนายบ่าวไพร่ของพระอินทกุมารก็พลอยไปกับขนอนตลาดและเรือจ้างตามทิศต่างๆ ได้ภายในสามวันนั้น เรียกว่า ทนายก่าตาก

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ถึงประวัติคำว่า “ก่าตาก” ไว้ว่า

“มีท่านผู้หนึ่งได้แปลโดยการเดา ลองคิดดูเห็นว่า คำ นั้น แปลว่า ถาก แปลว่า ของที่ตั้งเปิดเผยไว้ ดังคำที่เรียกว่า เอาของฝั่งตาก เป็นต้น คือจะถือเอาใจความว่า ร้านตลาดที่เวลา ออกอยู่เปิดอยู่ เอาพัสดุสินค้าตั้งวาง เพื่อจะซื้อขายแลกเปลี่ยน กัน โบราณจารย์จะเรียกว่าตากลดดอกกระมัง คิดว่าคำนั้นก็คือนายของพระยาไปเที่ยวจกฉวยสิ่งของตามร้านตลาด ก็ต้อง เอามือกำมาจึงได้ของ ก็คำสองคำนี้เป็นสมาสจึงเป็นกำตากล ความเห็นได้กล่าวดังนี้ ข้าพเจ้ายังไม่เห็นด้วย ได้คิดเดาแปล ลองดูเองบ้าง สงสัยว่าคำ ตาก นั้นจะเรียกลากยาวไป บางที จะเป็น ตัก ดอกกระมัง ด้วยแต่ก่อนมาการซื้อขายกันในตลาด ใช้เบี้ยหอย ตลาดแผงลอยเช่นนี้มักจะมีกระจาดหรือกระบุงไว้ คอยรับเบี้ยจากผู้ที่มาซื้อและทอนเงินทอนเบี้ยกัน ในที่ๆ ไร่ เบี้ยเช่นนั้นมักมีถ้วยน้ำพริกปากไปสหรือจอกทองเหลืองคว่ำ ครอบอยู่ที่กลางกองเบี้ยสำหรับใช้ตักตวง เมื่อเวลาพระยาผู้ แรกนาได้รับอนุญาตให้เก็บเงินค่าอากรตลาดในวันแรก ก็ไป เก็บอากรนั้นด้วยเบี้ยจากกระบุงหรือกระจาดที่ไว้เบี้ยนั้น แต่ การที่พระราชทานอนุญาตเช่นนั้น เมื่อแรกอนุญาตก็คงจะยก เงินอากรให้แก่นายตลาด ชาวตลาดต้องเสียแก่พระยาแรกนา ฝ่ายเดียว แต่ครั้งภายหลังมานายอากรตลาดก็คงจะผลัดเปลี่ยน กันไป เจ้าพนักงานก็คงจะผลัดเปลี่ยนกันไป เมื่อการจืดๆ ลง มาภายหลัง เงินอากรก็จะไม่ได้ยกให้นายตลาด หรือนายตลาด จะยอมเสียว่าเล็กน้อย ไม่ต้องลดเงินหลวงลงเพราะมีกำไรอยู่ มากแล้ว เจ้าพนักงานก็ไม่ต้องธุระอันใดต่อไป ในเรื่องที่จะยก

เงินอากรให้ในวันนั้น จนเลยลืมไม่มีใครรู้ว่าเคยลด ข้างส่วน นายอากรที่จะมาเก็บอากรตลาดใหม่ต่อไป ก็ไม่รู้สึกว่ามัน เป็นวันจะต้องยกเว้นอันใด หรือรู้สึกแต่ถือว่าเงินหลวงต้องเสีย เต็มไม่ได้ยกเว้นให้ ก็คงเก็บตลาดอยู่ในเวลาที่แรกนานันมีได้ ยกเว้น แต่ส่วนทนายของพระยาผู้ซึ่งแรกนาที่เคยได้ประโยชน์ หรือรู้ว่าเป็นธรรมเนียมได้ประโยชน์มาก็ออกเที่ยวเก็บตลาด ฝ่ายชาวตลาดจะเถียงว่าได้เสียอากรแล้ว ไม่ยอมให้ พวกทนาย นั้นก็คงไม่ฟัง ล้วงมือลงไปกำหรือเอาถั่วเอาจอกตักเบี้ยใน กระบุงเอาไปพอกแก่ที่จะฉกล้วงเอาได้ ข้างฝ่ายชาวตลาดจะไป ร้องฟ้องว่ากล่าวอันใดก็ป่วยการ ได้ไม่เท่าเสีย เพราะเบี้ยที่ ทนายพระยามาเอาไปนั้นก็เพียงกำหนึ่งตักหนึ่ง จะเสียค่า ธรรมเนียมยิ่งกว่านั้นหลายเท่า จึงตกลงใจว่าเบี้ยกำหนึ่งตักหนึ่ง ซ้ำเถิด

ครั้นต่อมาภายหลัง นี้ไม่ทราบต้นเหตุ เห็นถึงวันแรกนา แล้ว พวกทนายของพระยามาเที่ยวกำเที่ยวตักเบี้ยตามร้าน ก็เรียกว่าพวกกำพวกตักมา ต้องเสียเบี้ยกำเบี้ยตัก... ครั้นคำที่ เรียกว่าพวกทนายกำทนายตัก เรียกชินๆ ปากเข้าก็ชี้เกียด ข้ำทนายอีกครั้งหนึ่ง คงเรียกแต่ทนายกำตัก... ก็คำที่เรียกว่า กำตักนี้ จะเรียกรยาวออกไปว่ากำตากได้บ้างดอกกระมัง... ความที่ว่ามานี้เป็นเรื่องเดาทั้งสิ้น ผิดถูกอย่างไรขอโทษที”

กำสรวลศรีปราชญ์ : เป็นวรรณคดีโบราณที่อ้างว่า ศรีปราชญ์ บุตรพระโหราธิบดีในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็น

ผู้แต่ง เป็นโคลงต้นแบบวิวิธมาลี มีทั้งหมด ๑๒๑ บท ใช้ศัพท์โบราณ มีศัพท์บาลี สันสกฤต และเขมร

พระวรวงศ์พินิจ อาจารย์สอนวรรณคดีผู้มีชื่อเสียง ได้สรุปไว้ว่า “ในทางเนื้อความ กำสรวลอ้างเรื่อง รามายณะ, รามเกียรติ์, สมุทราโฆษ, รามเกียรติ์ฉบับอีสาน และ สุตวรรษ เอาตัวพระเอกในเรื่องที่มีใจความเมื่อจากผู้หญิง มาเทียบกับความทุกข์ของตน ถ้าใครไม่ได้อ่านเรื่องนี้ก็อ่านกำสรวลไม่ซึ่งใจ

ในกรุงรัตนโกสินทร์ กวีเอกๆ จึงแต่งโคลงเป็นสำนวนนิราศถอดแบบกำสรวลทีเดียว ในรัชกาลที่ ๒ พระยาตรังค์แต่งโคลงนิราศตามเสด็จลำน้ำน้อย ก็เอาอย่างกำสรวล เช่น คิดจะฝากเมียก็ฝากไว้บนฟ้า แต่ฝากพระพรหมเสียดเสียหนอย นายนรินทร์ธิเบศร์แต่ง โคลงนิราศนรินทร์เอาความคิดกำสรวลมากทีเดียว เช่น ใช้สำนวนว่า “โฉมควรจักฝากฟ้า ฤๅดิน ดีฤๅ” นอกจากตรงนี้ถ้าเอากำสรวลมาอ่านเปรียบกันกับนิราศนรินทร์ บทต่อบท จะเห็นว่าเป็นลูกศิษย์กำสรวลจริงๆ กำสรวลว่ามาถึงบางบอนคิดถึงคนรัก เพราะบอนมันคันเข้าให้คิด นายนรินทร์ก็ว่า ถึงบางตำแยชวนให้คิดถึงเมีย เพราะตำแยมันคันทำให้เกิดคันใจขึ้น เป็นตัวอย่าง”

กิณร, กิณรี : อมนุษย์พวกหนึ่ง มีรูปร่างต่างๆ กัน ตามรูปสลักหินของอินเดียทำหน้าที่เป็นคนตัวเป็นนก ภาพสลักไม้โบราณของญี่ปุ่นก็ทำท่อนบนเป็นรูปสตรี ท่อนล่างเป็นนก ส่วนมาก

อยู่ในอิริยาบถกำลังเป่าขลุ่ยและตีกลอง แสดงว่าเป็นนักดนตรี
เข้าใจว่าจะได้ตำราไปจากอินเดีย

ใน *คัมภีร์ปรมัตถโชติกะ* กล่าวว่า กิณหรมีสองแขน
เหมือนคน แต่ฝ่ามือทั้งสองเหมือนนก ศีรษะ ใบหน้า จมูก ตา
เหมือนคน มีริมฝีปากกว้างจืดคอ และปากยาวยื่นออกมาเหมือน
ม้า ขา ฝ่าเท้า และนิ้วเหมือนนก ใน *ภัสสชาติยชาดก* กล่าวว่า
กิณหรมีอายุ ๑,๐๐๐ ปี และมีความกลัวน้ำมากที่สุด

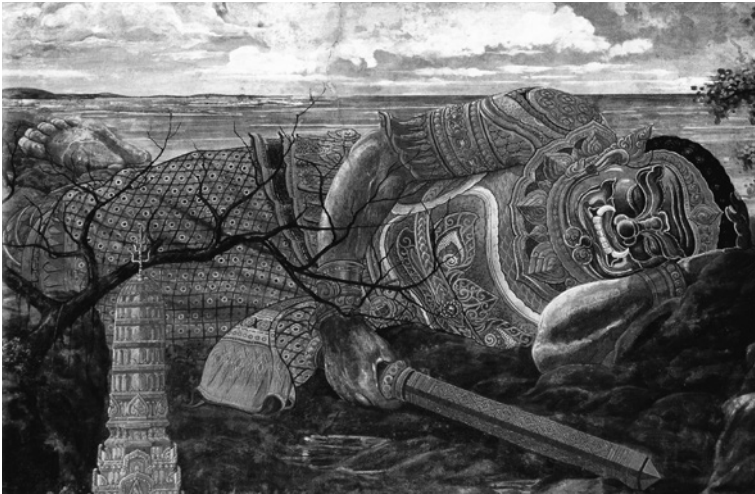
ส่วนต้นเหตุที่จะมีกินรีนั้นว่า สืบเนื่องมาจากท้าวอิลราช
ซึ่งพลัดเข้าไปในเขตลับแลของพระอิศวร ซึ่งขณะนั้นกำลัง
แปลงพระองค์เป็นสตรีเพื่อล่อพระอุมาเล่น บันดาลให้สิ่งที่มี
ชีวิตทั้งหลายในที่นั้นกลายเป็นหญิงไปด้วย ท้าวอิลราชจึง
กลายร่างเป็นนางอิลารวมทั้งบริวารก็เป็นหญิงสาว ต่อมานาง
อิลารไปพบพระพุทธรูปในป่า พระพุทธรูปชอบใจนางอิลาร แต่ขัดขวางที่
มีบริวารสาวห้อมล้อมอยู่มาก พระพุทธรูปจึงตรัสแก่นางบริวารเหล่านั้นว่า
“เจ้าทั้งหลายจงเป็นกินรีและอาศัยอยู่ในเขานี้เถิด กูจะ
หามูลผลอาหารให้กินมิให้อดอยาก และกูจะหากิมบุรุษให้เป็น
สามีเจ้าทั้งหลาย”

“กิมบุรุษ” แปลว่า บุรุษอะไร เดิมทีว่ามีหน้าเป็นมนุษย์
ตัวเป็นนก พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบาย
ว่า กิมบุรุษหรือกินรมาจากมูลอันเดียวกัน “กิม” แปลว่า อะไร
เพราะฉะนั้นคำว่า “กิมบุรุษ” ก็แปลว่า ชายอะไร และ “กินร”
แปลว่า คนอะไร ถ้าเป็นอิตถีลึงค์ก็เรียกว่า “กินรี” ที่กล่าวแปลก
ออกไปก็คือ ใน *พจนานุกรมของ จอห์น เดาสัน* กล่าวว่า กิณห

เป็นมนุษย์แต่มีศีรษะเป็นม้า เป็นบริวารของท้าวฤเวศอยู่บนเขาไกลาส และว่าออกมาจากนิ้วเท้าของพระพรหมพร้อมกับพวกยักษ์ แต่ตามคัมภีร์อื่นๆ ว่า พวกกินนรเป็นบุตรของพระกัศยป บางแห่งเรียกว่า อัศวमुख คือหน้าเป็นม้านั่นเอง ที่กล่าวตรงกันคือเป็นนักดนตรี

กุมภภัณฑ์ : ยักษ์, บางแห่งแปลว่า พักเขี้ยว จึงมีผู้สันนิษฐานว่า คำนี้จะแผลงมาจากคำว่า “กฤษณาณต์” เพราะแปลว่า พักเหมือนกัน แต่โดยทั่วไปแปลว่า “กุมภภัณฑ์” ว่า ผู้มีลูกอัณฑะเหมือนกุ่มพะ คือ หม้อ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแปลว่า มีอัณฑะเท่าหม้อ เช่นเดียวกับ “กุ่มภकरण” แปลว่า มีหูเท่าหม้อ

กุมภภัณฑ์

กุมภภักษะเทวดา : เทวดาจำพวกหนึ่งและเป็นอย่างเดียวกับ รากษส ในหนังสือ *ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา ปริจเฉทที่ ๕ เล่ม ๒* ได้กล่าวถึงกุมภภักษะเทวดาว่า อยู่ในพวก รากษส ดังความว่า กุมภภักษะเทวดานี้เป็นเทวดาจำพวกหนึ่ง ที่เรียกกันว่า “รากษส” มีลักษณะรูปร่างสูงใหญ่ ตาแดง มีที่อยู่สองแห่งคือ ในมนุษยโลกและในนिरยโลก กุมภภักษะ เทวดาที่อยู่ในมนุษยโลกมีหน้าที่รักษาป่า ภูเขา ต้นไม้ สระ โบกขรณี แม่น้ำ พุทธเจดีย์ แก้วรัตนะ ต้นยาที่ประเสริฐ ต้นไม้ ที่มีดอกหรือไม้หอม เช่น ภูเขาเวปุลละที่มีแก้วมณี และต้น มะม่วงที่เรียกว่า อัพภันตระ (ชาวอินเดียนับถือต้นมะม่วงว่า เป็นที่สิงสถิตของวิญญานบรรพบุรุษและรากษส) สถานที่ ต่างๆ ที่กุมภภักษะเทวดาดูแลรักษาอยู่นั้น ถ้าหากว่ามีผู้ใด ล่วงล้ำเข้าไปภายในบริเวณที่ตนดูแลรักษา ซึ่งทำจาดุมหาราช กำหนดให้ไว้ กุมภภักษะเทวดาก็จับเอาบุคคลผู้นั้นมากินได้โดย ไม่มีโทษ ส่วนพวกกุมภภักษะเทวดาที่อยู่ในนिरยโลกนั้น ได้แก่ นายนिरยบาลรากษส, อีการากษส, สุนัขรากษส, อีแร้งรากษส ที่มีหน้าที่คอยลงโทษสัตว์นรก และจับสัตว์นรกกิน

อนึ่ง นายนिरยบาลยักษ์, อีกายักษ์, สุนัขยักษ์, อีแร้งยักษ์ เหล่านี้เป็นจำพวกเทวดายักษ์ และกุมภภักษะเทวดาเหล่านี้ อยู่ในความปกครองของท้าววิรุฬหกะ

กุมมาร : ชื่อกัณท์ที่ ๘ ของ *มหาเวสสันดรชาดก* ความว่า ชูชก เดินทางมาใกล้จะถึงอาศรมพระเวสสันดรแล้ว แต่เห็นว่าเป็น

เวลาเย็นที่พระนางมัทรีใกล้จะกลับ การขอสองกุมารคงไม่สะดวก จึงหาที่พักนอนที่เชิงเขา พอรุ่งเช้าค่อยหาโอกาสเข้าไปเฝ้า ค็นั้นพระนางมัทรีฝันว่า มีชายร่างใหญ่กายดำบุกเข้ามาทำร้ายตัดพระพาหาทั้งสองข้างขาด ควักดวงเนตรทั้งสองออก ข้าจะแขวะควักเอาพระหทัยอีกเล่า พระนางมัทรีร้องกรีดจนสุดพระสุรเสียง รู้สึกพระองค์ว่าทรงพระสุบิน จึงเสด็จไปยังอาศรมพระเวสสันดร ทูลถวายพระสุบินให้ทรงทราบ พระเวสสันดรทรงรู้เหตุที่เกิดในวันรุ่งขึ้นว่าจะมีयाจากมาขอสองกุมาร แต่จะให้พระนางทราบไม่ได้ จึงแก้งตอบว่า ที่ฝันร้ายเพราะชาติทั้งสี่วิปริตเท่านั้นเอง กลับไปนอนเถิด

ถึงแม้ว่าจะได้รับการทำนายฝันเช่นนั้นแล้วก็ตาม ก่อนจะเสด็จออกไปหาผลไม้ พระนางมัทรีก็ทรงฝากสองกุมารด้วยความเป็นห่วง พอคล้อยหลังพระนางมัทรีไม่ทันไร ชูชกก็เฝ้าย่างเข้ามา การเจรจาขอสองกุมารไม่ยาก เพราะพระเวสสันดรทรงทราบอยู่ก่อนแล้วและทรงยินดีที่จะบริจาค ส่วนสองกุมารได้เห็นชูชกแล้วก็มีความหวาดกลัวพากันลงไปซ่อนตัวอยู่ในสระบัว ชูชกมองไม่เห็นสองกุมารก็ต่อว่า พระเวสสันดรต้องเสด็จไปตรัสเรียกและทำความเข้าใจกับสองกุมาร พร้อมกันนั้นก็ตั้งคำตัวของชาลีไว้เป็นทองพันดั่งของกัณหานั้นนอกจากทองพันดั่งแล้ว ต้องมีช้าง ม้า วัว ควาย ทาสหญิง ทาสชายอย่างละร้อยมาเถิดจึงจะพ้นความเป็นทาส ขณะที่หลังน้ำลงในมือชูชกได้ออกพระอุทานวาจาว่า

“พราหมณ์เอ๋ย ลูกทั้งสองของเรานี้ ไช้ไรเรารักตั้งดวงใจ

ไฉนเนตร เหตุว่าเรารักพระโพธิญาณ ยิ่งกว่าสองกุมารได้ร้อยเท่าพันทวี เดชะผลทานในครั้งนี่จึงสำเร็จ แต่พระสร้อยสรพรเพชญ์ พุทธรัตนอนาวรณญาณในอนาคตกาลโน้นเถิด”

ซุชกเมื่อได้รับพระราชทานสองกุมารแล้วก็จุดกระซากลากตีไป ทำให้พระเวสสันดรเกือบจะทนไม่ไหวเมื่อได้ยินสองกุมารร้องเรียกให้ช่วยและต่อว่าต่อขานต่างๆ นานา

กัณฑ์กุมารเป็นบทนิพนธ์ของเจ้าพระยาพระคลัง (หน)

กุกลาตีไม้ : การเล่นของหลวงอย่างหนึ่งในห้าอย่าง คือ ระเบ็ง, โมงครุ่ม, กุกลาตีไม้, แทงวิสัย และกระอ้าวแทงควาย ที่ใช้เล่นในงานพระราชพิธีโสกันต์และในงานสมโภชช้างเผือก การเล่นกุกลาตีไม้เป็นของชาวทมิฬ หรือไม่เช่นนั้นก็เป็นของชาวอินเดียทางภาคใต้ ซึ่งมีดินแดนอยู่ตรงข้ามกับเกาะลังกา แล้วไทยคงได้แบบอย่างมาอีกต่อหนึ่ง ผู้ที่เล่นกุกลาตีไม้แต่งตัวสวมเทริดอย่างเทวดา ร่ายรำลอยหน้าลอยตาออกท่าทางเป็นตลกขบขัน ถือกรับและไม้สองมือ เต้นแล้วเคาะจังหวะไปด้วย การเล่นแบ่งออกเป็นพวกๆ พวกละ ๔ คน ขณะที่เต้นร้องกุกลาตีไม้ไปด้วย เนื้อร้องมีดังนี้

● สักตานุภาพเลิศล้ำ	แดนไตร
สิทธิคุ้มครองให้	จิ่งแจ้ง
ฤทธาเชี่ยวชาญไชย	เหตุใด นาพ่อ
พระเดชพระคุณปกเกล้า	ไพร่ฟ้าอยู่เย็น

กฤเวร : เป็นโอรสพระวิศรพและนางเทพวรรณินี่ จึงเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “ไวศรวัฒน์” เมื่อเติบโตใหญ่ได้ลาพระบิดาไปบำเพ็ญตบะในป่าอดข้าวอดน้ำ กินแต่อากาศ ร้อนถึงพระพรหม และพระอินทร์เสด็จมาให้พร ท้าวกฤเวรขอมีฤทธิ์อำนาจครอบงำคนทั้งปวงและรักษาโลก พระพรหมจึงให้ท้าวกฤเวรอยู่รักษาทิศเหนือ และให้เป็นเจ้าแห่งทรัพย์ด้วย ในเวลานั้นเมืองลงกาว่างอยู่เพราะพวกรากษสที่อยู่มาเดิมถูกพระวิษณุขับไล่หนีไปอยู่บาดาล (ดูเรื่อง *รามเกียรติ์ ตอนสร้างเมืองลงกา*) พระปลุสศัตย์ดาบสผู้เป็นปู่จึงให้ไปอยู่เมืองลงกา แต่ภายหลังก็ถูกแย่งไป พระพรหมจึงต้องสร้างเมืองอลงกา (อาพก) ให้อยู่ใหม่

บางตำราว่า ท้าวกฤเวรเป็นเจ้าแห่งยักษ์และพวกคฤหะกะ มีสวนชื่อจิตรรถตั้งอยู่บนเขามันทร มีพวกกินนรบำเรอท้าวเธออยู่ ณ ที่นั้น

รูปของท้าวกฤเวรเป็นรูปคนพิการถือกระบอง หน้าเป็นยักษ์ (บางตำราว่าเดิมเป็นมนุษย์แล้วพระพรหมยกขึ้นเป็นเทวดา มียักษ์เป็นบริวาร ช่างไทยจึงเขียนรูปท้าวกฤเวรเป็นยักษ์ไปด้วย ซึ่งของอินเดียทำเป็นรูปมนุษย์) บางแห่งว่ามี ๓ ขามีพิน ๘ ซี่ ในสมัยโบราณนิยมเขียนรูปแหวนไว้ในบริเวณที่คลอดบุตร ว่าเป็นการปกป้องทารกที่เกิดใหม่ ท้าวกฤเวรมีหน้าที่ออกตรวจดูความเป็นไปของมนุษย์ในโลก พอถึงวันแรม ๘ ค่ำ แรม ๑๕ ค่ำ ขึ้น ๘ ค่ำ ขึ้น ๑๕ ค่ำ จะออกตรวจดูคนว่าใครทำบุญทำบาปอย่างไร ในเรื่อง *ไตรภูมิพระร่วง* ท้าวกฤเวรก็เคยมาช่วยนางอสนธิมิตตาให้ได้ไตรจีวรตามที่พระเจ้าศรีธรรมมา

โตกราชต้องพระประสงค์

ชื่อที่ใช้เรียกท้าวภูเวรมีหลายชื่อ เช่น ไวศรวณ, เวส-
สวณ, ธนบดี (เป็นใหญ่ในทรัพย์), ธเนศวร (เจ้าแห่งทรัพย์),
อุจฉาวสุ (มั่งมีได้ตามใจ), ยักษราชา (ขุนแห่งยักษ์), มยุราชา
(ขุนแห่งกนิหฺร) และรากลษเสนทร์ (เป็นใหญ่ในพวงรากลษ) ใน
หนังสือ *ไตรภูมิพระร่วง* เรียกท้าวภูเวรว่า “ท้าวไพศพมหาราช”
มเหสีของท้าวภูเวรออกชื่อไว้หลายชื่อ เช่น เกาเวรี, หริตี,
วิภาว, จารวี หรือฤทธิ (บุตรีของมยุราสูร) แต่ตามรูปมักทำ
เป็นรูปท้าวภูเวรอยู่คู่กับนางภัทราและนางหริตี มีโอรสเพียง
๒ คน คือ มณีศรีพ หรือววรรณกวี กับนลกุพร และมีธิดาชื่อ
มีนากษี (ตาปลา) อีกคนหนึ่ง บางตำราว่า ท้าวเขามีบุตรมาก
ถึง ๙๑ คน ใช้ชื่อเดียวกันว่า “อินทร์” มีกำลังมาก ในเรื่อง
รามเกียรติ์ ว่าเป็นบิดาของคันธมาทน์

กษมาณท์ : ตามตัวแปลว่า พักเหลืองหรือพักทอง บางแห่งว่า
น้ำเต้า ในหนังสือ *สันสกฤตไทย-อังกฤษอภิธาน* ว่าเป็น
อุปเทวดาจำพวกหนึ่งซึ่งรับใช้พระศิวะ บ้างก็ว่าเป็นพวกปีศาจ
ใน *คัมภีร์สุมังคลวิลาสินี* แก่ *อาฎานาฎิยสูตร* กล่าวว่า “ท้าว
วิรุฒก โลกบาลประจำทิศทักษิณมีกษมาณท์แปดเป็นบริวาร”

กूरมาวदार : ชื่อปางที่สองของพระนารายณ์ ตามเรื่องว่า พระ
มุนีทุรวาสถวยามาลาแต่พระอินทร์ ช้างเอราวัณได้กลืนดอกไม้
เกิดอาการบ้าคั่ง คว่าพวงมาลาขวางลงตรงหน้าแล้วกระที่บ

ข้า ทูรวาสเห็นเช่นนั้นก็โกรธ สาปให้พระอินทร์พ่ายแพ้แก่อสูร และพวกอสูรที่เคยแพ้กก็กลับให้ชนะ พระอินทร์ต้องไปขอความช่วยเหลือจากพระนารายณ์ให้มีฤทธิ์เดชกลับคืนมา พระนารายณ์แนะนำอุปายให้เทวดากับพวกอสูรกวณเกษียรสมุทรทำน้ำอมฤต โดยเอาเขามันทรมาวางลงกลางสมุทร แล้วจุดนาคขึ้นมาพัน เขามันทรห้าเปลาะ เสร็จแล้วเกณฑ์ให้พวกอสูรจุดหางห้วนาค พวบทพจุดหางห้วนาค ชักกันไปชักกันมาเขามันทรก็หมุนไปหมุนมาจนน้ำป่วนปั่นเป็นควัน ขณะนั้นพระนารายณ์เห็นเขามันทรคลอนแคลนโอนเอนไปมา เกรงว่าการกวณจะไม่สำเร็จ จึงทรงแบ่งภาคอวตารเป็นสองภาค ภาคหนึ่งเป็นเต่าดำลงไปไล่ปลาตัวใหญ่ที่มาเบียดเขาให้โงนเงนออกไป แล้วเอาหลังรองใต้เขามันทรไว้ ส่วนอีกภาคหนึ่งขึ้นไปอยู่บนยอดเขาแล้วเป่าเมฆฝนให้ตกทางพวกเทวดา ส่วนทางพวกอสูรกลับอ่อนระโหย ถูกพิษจากปากนาคพันซ้ำทำให้หมดเรี่ยวแรงอ่อนเปลี้ยไป

เมื่อกวณเกษียรสมุทรสำเร็จ ได้บังเกิดผล ๘ ประการ คือ

๑. โคสารพัตนีก ชื่อ สุรภี
๒. เทวีแห่งสุรา ชื่อ วารุณี
๓. ต้นปาริชาติ
๔. นางอัปสรหรือรัมภา
๕. พระจันทร์
๖. พิษร้าย
๗. พระลักษมี
๘. แพทย์สวรรค์ ชื่อ ธันวันตรี ทูนผอบน้ำอมฤตขึ้นมา

ครั้งนั้นพวกเทวดาได้เสวยน้ำอมฤตด้วยกัน ส่วนพวกอสูร
ไม่ได้รับส่วนแบ่งแต่อย่างไร ข้าถูกพวกเทวดาขับไล่ต้องหนี
กลับไปแดนอสูร

เกราญจกิท : ผู้ทำเขาเกราญจให้แยกออก, เป็นนามหนึ่งของ
พระขันตกุมาร มีเรื่องเล่าว่า ครั้งหนึ่งพระอินทร์กับพระขันต-
กุมารได้ทำกันว่า ใครจะมีฤทธิ์มากกว่ากัน โดยใช้การแข่งขัน
แบบกีฬา คือ วิ่งแข่งรอบเกราญจ เมื่อแข่งแล้วตัดสินไม่ได้
ว่าใครเป็นผู้ชนะ เขาเกราญจต้องเป็นผู้ตัดสิน และได้ตัดสิน
ให้พระอินทร์เป็นฝ่ายชนะ ซึ่งไม่เป็นการยุติธรรม พระขันต-
กุมารจึงใช้หอกที่พระวิศวกรกรมสร้างให้ขีดไปที่เขา ทำให้เขา
เกราญจแตกแยกออกเป็นสองซีก พระขันตกุมารจึงได้นามว่า
เกราญจกิทอีกนามหนึ่ง

เกษียรสมุทร : ทะเลน้ำนม เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ซีรสาคร เป็น
ทะเลที่อยู่ทางด้านปราจีนทิศ (ตะวันออก) ของเขาพระสุเมรุ
ซึ่งเป็นเงิน รัตมีเงินได้แผ่ลงในมหาสมุทรจึงทำให้มีสีขาว
บริสุทธิ์จุนนมสด (ไม่ใช่ทะเลเป็นน้ำนม) พระนารายณ์โปรด
ที่จะเสด็จไปบรรทมบนขนดพญานันตนาคราช ณ เกษียร
สมุทรแห่งนี้ จึงได้เรียกกันว่า นารายณ์บรรทมสินธุ์

เมื่อครั้งเทวดาทำน้ำอมฤต ก็ทำพิธีกวณเกษียรสมุทรที่
แห่งนี้ (ดูคำว่า *กวมาวตาร*)

แก้ง : เช็ด, ขำระ เช่น “ครั้นกระทำอุจจาระปัสสาวะกิจเสร็จแล้ว ก็เอ้อมมือรื้อหลังคาศาลามาแก้งกัน” (ชานพระศรี) สมัยก่อน นิยมใช้ไม้เช็ดกัน เมื่อมีการทอดกฐินเคยเห็นไม้ไผ่แยกเป็น อันเล็กๆ ยาวประมาณ ๖ นิ้ว รวมมัดเป็นกำมาถวายพระด้วย เรียกว่า ไม้ขำระหรือไม้แก้งกัน ถานพระในสมัยก่อนจึงต้อง เผาไม้ขำระทิ้งเมื่อมีกองสูงมากขึ้น

โกฐ : เป็นชื่อเครื่องยาสมุนไพรพวกหนึ่ง มีหลายชนิด คำนี้ในหนังสือ *พรรณพฤกษา* ของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ใช้ว่า “โกฏ” ในตำรายาแบ่งออกเป็นพวกๆ ดังต่อไปนี้

- โกฐทั้งห้า ได้แก่ โกฐหัวบัว, โกฐสอ, โกฐเขมา (ขะเขมา), โกฐเชียง, โกฐจุฬาลัมพา (ลำพา)

- โกฐทั้งเจ็ด เพิ่มจากโกฐทั้งห้าเข้าไปอีก ๒ ชนิด คือ โกฐกระดูก, โกฐก้านมะพร้าว (ก้านเพร่า)

- โกฐทั้งเก้า เพิ่มจากโกฐทั้งเจ็ดเข้าไปอีก ๒ ชนิด คือ โกฐพุงปลา, โกฐชฎามังสี

นอกจากนี้ยังมีโกฐพิเศษอีก ๓ ชนิด คือ โกฐกั๊กกรา, โกฐกะกลิ้ง, โกฐน้ำเต้า ในหนังสือ *พรรณพฤกษา* มีชื่อโกฐ แปลกออกไปอีกชื่อหนึ่ง คือ โกฐสี่สะประทูบาน

โกณฑัญญะ : เป็นบุตรพรหมณ์มหาศาล บ้านโศภนวัตถุในกรุง กบิลพัสดุ์ เรียนจบไตรเพท ชำนาญในการทลายลักษณะ เมื่อ พระโพธิสัตว์จุติจากสวรรค์ชั้นดุสิตมาอุบัติในกรุงกบิลพัสดุ์

พระเจ้าสุทโธทนะตรัสให้เชิญพราหมณ์ ๑๐๘ คน มาผูกหม่มผ้าใหม่แลให้ตีम्मธูปายาส ทรงเลือกสรรเอาพราหมณ์ที่มีความรู้ ๘ คน (ดูคำว่า พราหมณ์) ให้ตรวจดูพระลักษณะพระโพธิสัตว์พราหมณ์ ๗ คนทำนายเป็นสองทางว่า จะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิหรือได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า แต่โกณฑัญญะทำนายว่า จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน

ครั้นต่อมาพระสิทธัตถะได้เสด็จออกมหาภิเนษกรรมตั้งทรงบรรพชาที่ฝั่งแม่น้ำอโนมา โกณฑัญญะทราบเรื่องก็บวชเป็นบรรพชิตตามไปปฏิบัติอยู่ ๖ ปี (ดูคำว่า เบญจวัคคีย์) ภายหลังจึงพากันหลีกหลบไปอยู่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงนครพาราณสี ครั้นพระศาสดาตรัสรู้แล้ว ได้เสด็จไปโปรดถึงป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมื่อวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือนอาสาฬหะ (เดือน ๘) ครั้งแรกโกณฑัญญะกับพวกคิดจะไม่ต้อนรับ เพราะคิดว่าพระสิทธัตถะหมดหนทางแล้วคงมาหาที่พึ่ง ครั้นพระศาสดาตรัสชี้แจงแสดงเหตุผลแล้วจึงยอมรับ วันรุ่งขึ้นเป็นวันปัสกัณฐะขึ้น ๑๕ ค่ำ เพ็ญอาสาฬหมาส ได้ตรัสแสดงธัมมจักกัปปวัตตนสูตรเป็นปฐมเทศนา เมื่อฟังจบแล้วโกณฑัญญะได้บรรลุโสดาปัตติผล เป็นพระอริยบุคคลองค์แรกในพระศาสนา เป็นเหตุให้พระบรมศาสดาทรงเบิกบานพระหฤทัยเปล่งพระอุทานวาจาว่า “อัญญาสิ วต โภ โกณฑัญญะ, อัญญาสิ วต โภ โกณฑัญญะ” แปลว่า โกณฑัญญะได้รู้แล้วหนอ! โกณฑัญญะได้รู้แล้วหนอ! และด้วยพระอุทานวาจานั้น จึงได้เรียกขานนามท่านว่า “อัญญาโกณฑัญญะ” ตั้งแต่นั้นมา และได้กราบทูลขอประทานอุปสมบท

พระศาสดาได้รับสั่งว่า “เอहि ภิกขุ ชลข เเธอจงเป็นภิกขุมาเถิด
 ธรรมเรากล่าวดีแล้ว ท่านจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อความสิ้น
 ทุกข์โดยชอบเถิด” รับสั่งเพียงเท่านั้นพระอัญญาโกณฑัญญะ
 ก็เป็นพระภิกษุรูปแรกในพระพุทธศาสนา ภายหลังท่านมีอายุ
 มากขึ้น ได้กราบบังคมลาพระศาสดาไปพำนักอยู่ในป่าหิมพานต์
 ไกลสระฉัททันต์ ได้นิพพาน ณ ที่นั้นก่อนพระศาสดา

โกถิลยวงค์ : ชื่อวงศ์กษัตริย์ที่ครองกรุงเทวทหะ นครหลวงของ
 แคว้นโกถิลยะ หรือโกถิลยชนบทในชมพูทวีปครั้งพุทธกาล (ซึ่ง
 ในปัจจุบันเทวทหะหรือรามคามอยู่ในเขตประเทศเนปาล) ตาม
 พุทธประวัติ พระนางสิริมหามายา พุทธมารดา และพระนาง
 พิมพา ชายาของเจ้าชายสิทธัตถะเป็นเจ้าหญิงในโกถิลยวงค์ (ดู
 เรื่องพิสดารใน *ตามรอยพุทธประวัติ* ของผู้เขียน)

โกถิลยเทวราช : พระอินทร์, ในวรรณคดีเรียก “ท้าวโกถิลย” ก็มี
 เช่น ใน *รามเกียรติ์* ทำวมาลีราชตรัสว่า “ท่าไมกับท้าวโกถิลย
รถของเขามีเขาก็ให้”

ไกรสรราชสีห์, ไกรสรสีหะ : ราชสีห์ชนิดหนึ่งในจำพวกสัตว์
 หิมพานต์ มีเสียงดังไปไกลถึง ๓ โยชน์ เป็นที่หวาดกลัวของ
 สัตว์ทั้งหลาย “*ผิซ้างบ้านอันท่านผูกด้วยเชือกเหล็กอันหมั้น*
กิติ เชือกหนังกิติ ครั้นว่าได้ยินเสียงไกรสรสีหะนั้น กิตินัก
ตั้งเชือกจะขาดออก ทั้งซี้เยี่ยวราดแลเล่นหนีไปสิ้น” (*ไตรภูมิ*

พระร่วง) (ดูคำว่า ราชสีห์)

ไกลาส : ภูเขาในเทือกเขาหิมาลัย อยู่ทางตอนเหนือของมานะสะ (Manasa) เป็นสวรรค์ของพระศิวะ (พระกุเวรก็อยู่ที่เขาไกลาส ด้วย) เรียกว่า “คณะบรรพตและรัชดาทริ” (ภูเขาเงิน) บางแห่งแปลว่า “ภูผาเผือก” ก็มี ในภาษาไทย ใช้ทั้ง ไกลาส และ ไกรลาส

๖

ขอช้าง : สัญลักษณ์อย่างหนึ่งในมงคล ๘ ขอช้างเป็นอาวุธสำคัญ
ของความทุกข์ที่ใช้บังคับช้างให้อยู่ในอำนาจ ตำนานที่จะเกิด
มีขอช้างมีเรื่องกล่าวไว้ใน *นารายณ์สิบปาง* ว่า พระอินทร์มี
ช้างทรงอยู่ ๓ เชือก คือ ช้างเอราวัณ, ช้างคีรีเมขล และช้าง
เอกทันต์ ซึ่งมีศิระะเดียว งาเดียว พระอินทร์พอพระทัยที่จะ
ทรงช้าง ๒ เชือกแรกเท่านั้น ทำให้ช้างเอกทันต์คิดโทมนัส
น้อยใจ ครั้นพระอินทร์พ่ายแพ้แก่รณพัตร์แล้วหนีไป ช้างเอก-
ทันต์ก็ตกใจหนีลงมาเที่ยวยังโลกมนุษย์ ทำลายเรือกสวนไร่นา
เสียหายยับเยิน แม้แต่ฤๅษีชีไพรก็พลอยเดือดร้อนไปด้วย เมื่อ
ศึกสงบเรียบร้อยแล้วพวกฤๅษีจึงขึ้นไปทูลกล่าวโทษช้างเอกทันต์
กับพระอินทร์ ท้าวเธอจึงให้พระวิศณุกรรมเทวบุตรลงมาจับ
ช้างเอกทันต์ พระวิศณุกรรมก็แปลงกายเป็นพระชรา เท้าทั้ง
สองเป็นโรคเรื้อน ร่างผอมโซ ถือห้วนกอินทรีมีปากยาวต่าง
ไม้เท้า นั่งคอยช้างเอกทันต์อยู่ใต้ร่มไม้ เมื่อช้างเอกทันต์มาถึง
ขรรพู้ก็ถามว่าเป็นช้างใหญ่มีลักษณะดีเช่นนี้ เหตุไฉนไม่ไปอยู่

ป่าหิมพานต์ซึ่งอุดมด้วยพืชพรรณธัญญาหาร น้ำท่าบริบูรณ์
 ดูจะเป็นสุขสำราญมากกว่าไร่นาเช่นนี้ ช้างเอกทันต์ฟังแล้ว
 ขึ้นชมตามชื่อเสียงเรียงนาม พระชราก็บอกว่าชื่อขรรค์ปู้ เทียว
 รุดงคี่ในป่ามาตั้งแต่หนุ่มจนแก่ ช้างเอกทันต์เกิดศรัทธายกวง
 ขึ้นจบแล้วขอให้ขรรค์ปู้พาไปป่าหิมพานต์ ขรรค์ปู้จึงว่าข้าเป็น
 ง่อยเปลี้ยอย่างนี้จะพาไปได้อย่างไร ช้างเอกทันต์ก็บอกว่าเชิญ
 ขรรค์ปู้ขึ้นนั่งบนคอข้า ข้าจะเหาะไป ขรรค์ปู้จึงว่า ท่านจะเหาะ
 ด้วยฤทธิ์ ตัวเราอยู่บนคอไม่มีที่ยึดเหนี่ยวก็จะตกลงมาตาย เรา
 จะขอเอาผ้าสามผืนของเราต่อกันเข้า แล้วจะผูกเข้าที่คอท่าน
 เปลาะหนึ่ง สำหรับจะได้เอาเท้าทั้งสองเกี่ยว อนึ่งท่านจะเหาะ
 ไปด้วยกำลังฤทธิ์ ถ้าหุท่านทวนลมจะบอกข้างซ้ายข้างขวา
 สูงต่ำไม่ได้ยิน จะขอเอาห้วนกอินทรีนี้เป็นขอเกี่ยว ถ้าเกี่ยวมา
 ข้างซ้ายให้ท่านหันมาข้างซ้าย ถ้าเกี่ยวข้างขวาให้ท่านหันมา
 ข้างขวา ถ้าเกี่ยวตรงหน้าให้ท่านถอยหลัง สรุปรว่าขรรค์ปู้จะให้
 ช้างเอกทันต์ปฏิบัติอย่างไร ช้างเอกทันต์ก็ยอมรับ ให้คำสัตย์
 ปฏิญาณว่าจะปฏิบัติตามทุกประการ หากไม่ปฏิบัติตามสัญญา
 ก็จะให้ช้างเอกทันต์ลงมารับใช้มนุษย์ ให้มนุษย์ใช้ทรมาน
 ตกปลอกเท้าหน้าและเท้าหลัง ผูกชนักรัดโคนของหาง และ
 ปากนกอินทรีจิกสับศึรชะไปชั่วพุทธันดร ช้างเอกทันต์ก็ยกวง
 ขึ้นไหว้รับสัญญา

ต่อมาช้างเอกทันต์ละเมิดสัญญาจึงถูกพระอินทร์สาปให้
 ถอยกำลังลง แล้วแบ่งช้างเอกทันต์ออกเป็นช้าง ๘ ช้าง ลง
 ไปเฝ้าประจำทิศทั้ง ๘ คือ ทิศบูรพาให้ชื่อว่าช้างไอรภาพ ทิศ

อาคนเयीให้ชื่อว่าข้างบุณฑริก ทิศทักษิณให้ชื่อว่าข้างพราหมณ์
 เจกฉัน ทิศเหนือให้ชื่อว่าข้างกระมุท ทิศประจิมให้ชื่อว่าข้าง
 อัญชัน ทิศพายัพให้ชื่อว่าข้างบุษปทันต์ ทิศอุดรให้ชื่อว่าข้าง
 สารวพุมสงสถาน ทิศอีสานให้ชื่อว่าข้างศุปติษฐ์

ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาข้างก็อยู่ในอำนาจของความข้งที่ใช้
 ขอข้างสับบังคับให้ทำงานต่างๆ ถ้าไม่มีขอข้างบังคับข้งก็ไม่
 ก้าว จึงมีสุภาษิตเตือนว่า “ขี้ข้งวางขอ” และคำว่า “เหลือขอ”

๑ ทาสกริยาทั่วทั้ง	หญิงชาย
บหมั่นว่ากล่าวยกถาย	กลับคือ
เช่นขี้คชพังพลาย	บจับ ขอนา
อาละวาดหนักแรงรื้อ	ฤทธิ์ร้าย <u>เหลือขอ</u> ๑

ขันทกุมาร : ชื่อโอรสพระศิวะ เป็นชื่อที่นิยมเรียกในภาษาไทย
 ส่วนในวรรณคดีอินเดียออกพระนามว่าสกันท (สกนท) และ
 กรรตติเกยะ เป็นเทพแห่งสงคราม มีเรื่องกล่าวถึงใน *มหาภาร-*
ตะ และ *รามายณะ* ว่าเป็นโอรสของพระศิวะหรือรุทร, ประวัติ
 ของพระขันทกุมารมีกล่าวกันต่างๆ เช่น เรื่องหนึ่งเล่าว่า คราว
 หนึ่งดารกาสูร (บุตรของวิษัรังคะกับวรัจคิ) กำเริบฤทธิ์ เพราะ
 ได้พรจากพระพรหมให้พันภัยอันตรายทั้งปวง ไม่มีใครประหาร
 ได้นอกจากโอรสของพระศิวะ ในที่สุดพระอัคนีไปเฝ้าพระศิวะ
 ทูลให้ทรงทราบเรื่อง ขณะนั้นพระศิวะเพิ่งจะจากชยามาใหม่ๆ
 จึงประทานกำลังพีชแห่งพระองค์แก่พระอัคนี พระอัคนีได้

จำแลงกายเป็นนกเขาพากำลังพีชนั้นบินข้ามแม่น้ำคงคา และบังเอิญทำกำลังพีชตกลงไปจึงได้บังเกิดกุมารขึ้นองค์หนึ่ง ขณะนั้นมีธิดากษัตริย์หกนางมาเล่นน้ำ ได้รับกุมารนั้นไปเป็นบุตร ให้ดีมนม กุมารนั้นก็เนรมิตตนให้มี ๖ เศียร ดีมนมของนางทั้งหกนั้นพร้อมกันในคราวเดียว กุมารนี้จึงมีนามว่า อัคนิภูสกันท์ หรือขันตกุมาร ได้เป็นผู้ปราบตาราสาสูร

รูปร่างของพระขันตกุมารทำเป็นหนุ่มรูปงาม ในเรื่องรามเกียรติ์ ว่ามีผิวสีทอง (บางแห่งว่าสีนวลขาว) มีหอกเป็นอาวุธ (พระวิศวกรรมสร้างจากผิวกายของพระสุรียาทิตย์มอบให้) ธนูและศร ส่วนพาหนะนั้นใช้นกยูง ใน โคลงแข่งน้ำ วรรณคดีครั้งกรุงศรีอยุธยากล่าวถึง “ขุนกล้าแก้วขี้ยิง” ก็หมายถึงพระขันตกุมารที่มีพาหนะเป็นนกยูงชื่อ พรวาณี นั่นเอง (ดูคำว่า ปัทมอสูร)

พระขันตกุมารมีชายา ๒ นาง คือ เทวเสนา หรือบางทีก็เรียกว่า เกามารี (Kaumari) กับนางวัลลี (ดูคำว่า กรรตติเกยะ)

ขับไม้ : เป็นคำเก่าโบราณที่ในปัจจุบันกำลังจะเลือนหายไป ในหนังสือ กาพย์ขับไม้เรื่องพระรถ ได้อธิบายไว้ว่า ขับไม้เป็นเครื่องดนตรีโบราณอย่างหนึ่ง ประกอบด้วยคนขับ ๑ คน คนสีซอสามสายประสานเสียง ๑ คน และคนโกวับัฒเทาะวีให้จังหวะ ๑ คน ต้นตำราเห็นจะมาแต่อินเดีย แต่ไทยเราถือว่าเป็นของสูงศักดิ์ มีได้แต่ของหลวง แม้ในงานหลวงที่จะมีขับไม้ก็แต่ในงานสมโภชชั้นสูง เช่น สมโภชพระมหาเศวตฉัตร สมโภช

เจ้าฟ้า แลสมโภชข้างเผือก เป็นต้น ถ้าเป็นงานสมโภชชั้น
สามัญก็ห้ามขับไม้ไม่

บทสำหรับร้องขับไม้ใช้กาพย์ แต่เดิมทีเดียวจะใช้กาพย์
เรื่องใดเป็นบทขับไม้บ้างหาทราบชัดไม่ แต่ในชั้นกรุงรัตน-
โกสินทร์นี้ใช้แต่ ๒ เรื่อง คือ ถ้าเป็นงานสมโภชอย่างอื่น นอก
จากสมโภชข้างเผือก ใช้กาพย์เรื่องพระรถเสนเป็นบท เพราะ
เป็นคำถวายเป็นกาพย์เรื่องนั้น ถ้าเป็นการสมโภช
ข้างเผือกใช้กาพย์ขับไม้สำหรับสมโภชข้างเผือกอีกเรื่องหนึ่ง
ซึ่งเข้าใจว่า กรมหมื่นศรีสุเรนทร์ทรงแต่งเมื่อในรัชกาลที่ ๑
ก่อนนั้นเห็นจะใช้กาพย์ห่อโคลงสรรเสริญเจ้าพระยาข้างเผือก
ซึ่งพระศรีมโหสถแต่งเมื่อแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
กาพย์ขับไม้สมโภชข้างเผือกแลสมโภชพิเศษ เช่น สมโภช
พระปฐมเจดีย์ ยังมีบทอื่นแต่งขึ้นในชั้นหลังอีกบ้าง แต่บท
ขับไม้งานประจำตามแบบ คงใช้แต่กาพย์เรื่องพระรถเสนเรื่อง
เดียว

แต่ลักษณะการพิธีที่มีขับไม้ในชั้นหลังนี้ เช่น สมโภช
พระมหาเศวตฉัตรในงานพระราชพิธีฉัตรมงคลก็ดี หรือสมโภช
ข้างเผือกก็ดี เริ่มด้วยพราหมณ์อ่านฉันทดุษฎีสังเวย มี ๔ ลา
เป็นกำหนด อ่านเกือบชั่วโมงหนึ่งจึงจบ ครั้นจบดุษฎีสังเวย
แล้วพราหมณ์ก็เบิกแว่นเวียนเทียน ในขณะที่กำลังเวียนเทียน
นั้นเป็นเวลาลงมือขับไม้ พอเวียนเทียนครบ ๓ รอบแล้วก็เสร็จ
การพิธี ถึงเวลาเลิกขับไม้ ก็ทำนองที่ร้องขับไม้ั้นร้องซ้ำ เมื่อ
เวลาที่ขับไม้ในงานพิธีมีน้อยก็ไม่ต้องขับทวยาว จึงเป็นเหตุให้

พนักงานขับไม้ทงบทไว้เพียงตอนที่ ๑ ซึ่งเรียกว่า “ขึ้นเรือนหลวง” ตอนเดียว แลขับช้อยู่เพียงเท่านั้น หนังสือบทขับไม้เดิมก็เลยลึกลับไป

ในปัจจุบันมีกาพย์ขับไม้เรื่องพระรถเพียงเรื่องเดียว

ขานยาว : เป็นคำที่ใช้เรียกการร้องรับบทเหวี่ยงของพวกผีพาย เช่น ขานยาวว่า “เหวอว เยอว” ที่มาของคำขานยาวนี้ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงเข้าพระทัยว่าจะมาจากพวกพราหมณ์ ได้ทรงพระนิพนธ์ไว้ตอนหนึ่งว่า

“ขานยาวเหวอวเยอวที่เราเคยได้ยินอยู่ทั่วกันนี้เป็นเหตุอย่างต่ำ มูลเหตุจะมาแต่ไหน และจะเป็นภาษาอะไร ข้าพเจ้าไม่เคยทราบ จนไปได้เค้าเงื่อนเมื่อปีเถาะ พ.ศ. ๒๔๓๔ เมื่อไปราชการประเทศยุโรป ขากลับโปรดให้มาทางประเทศอินเดีย ได้ไปแวะที่เมืองพาราณสี เขาจัดที่ให้อยู่แห่งหนึ่งต่างปากแม่น้ำคงคากับรามนคร ซึ่งเป็นที่อยู่ของมหाराชาพาราณสี วันที่ข้าพเจ้าจะไปรามนครนั้น มหาราชาได้จัดเรือขนานมารับข้ามปาก เป็นเรือ ๒ ลำผูกติดกัน ทำเป็นมณฑปไว้ข้างท้าย ตั้งเก้าอี้รับแขกไว้ในมณฑปนั้น พอออกเรือพายข้ามแม่น้ำคงคา ผีพายคนหนึ่งขับร้องเป็นภาษาสันสกฤตขึ้นด้วยคำว่า โอม แต่คำต่อไปว่ากระไรข้าพเจ้าไม่เข้าใจ ประมาณอักษรสักบาทหนึ่ง ๑ พอจบผีพายก็รับด้วยเสียงดังคล้ายๆ เยอว ทั้งลำ แล้วต้นบทก็ขึ้นใหม่ ผีพายรับเยอวอีก เหวไปอย่างนี้จนข้ามถึงท่ารามนคร ข้าพเจ้าถามเขาว่าผีพายขับร้องอะไรกัน เขาอธิบายว่าเป็น

คำขับบูชาพระรามพระลักษมณ์ ได้รับความชื่นนี้จึงเห็นว่า เรื่อง ขานยาวเหยียดเยื้องของไทยเรานั้น เห็นพวกพราหมณ์จะพา แบบแผนเข้ามาแต่มีขมิ้มประเทศเป็นแน่ แต่เดิมคงจะขับเป็น ภาษาสันสกฤต ครั้นนานเข้าหลุดลุ่ยไปที่ละน้อยด้วยเราไม่รู้ ภาษา จึงเหลืออยู่แต่เหยียดเยื้อง จึงไม่รู้ว่ภาษาอะไร ยังเห็นที่มีในตำราอีกอย่าง ๑ ซึ่งเรียกว่า **สวะเห่** นั้น ถ้อยคำก็แปลก ขึ้นว่า ‘เห่แลเรือ’ พลพวยรับว่า ‘เห่ โห เห่ โห’ เมื่อจะจบต้นบท ชักว่า ‘ไชยแก้วพ้อเอ๋ย’ พลพวยรับว่า ‘โอว โอว’ นี้ ดูท่าเดิม ก็ว่าจะเป็นภาษาสันสกฤตอีก แต่มูลเหตุจะมาอย่างไรข้าพเจ้า หาทราบไม่ ถ้อยคำที่เข้าใจได้เจือไปด้วยคำเรียงทัพ คงจะได้ใช้ เห่กระบวนเรือหลวงมาแต่ก่อน” (ดูคำว่า **เห่เรือ**)

ขีณาสพ : พระขีณาสพในหนังสือพุทธประวัติ หมายถึง ผู้หมดกิเลส คือ เป็นพระอรหันต์

ชื่อคา : เป็นเครื่องจองจำนักโทษ เรียกว่า “ชื่อ” อย่างหนึ่ง กับ “คา” อีกอย่างหนึ่ง แต่มักเรียกรวมกันว่า “ชื่อคา” มีกล่าวถึงทั้งในวรรณคดีและพงศาวดารเมื่อมีเรื่องเกี่ยวกับการลงโทษ คำว่า “ชื่อ” เป็นเครื่องจองจำทำด้วยไม้ มีช่องสำหรับสอดเท้า มีลิ้มตอกให้แน่น

ส่วนคำว่า “คา” เป็นไม้เครื่องจำคอนักโทษ คาของไทยในสมัยโบราณมีทั้งที่ทำด้วยไม้จริง (ไม้เนื้อแข็ง) กับไม้ไผ่ โทษหนักใช้ไม้จริง โทษเบาใช้ไม้ไผ่ ถ้าโทษ

หนักแล้วไปใช้ไม้ค้ำที่ทำด้วยไม้ไผ่ เจ้าหน้าทีที่มีความผิดเพราะ
มีกฎหมายลักษณะโจร กำหนดไว้ในมาตรา ๔๔ ว่า

“โจรปล้นฟันแทงเจ้าเรือนตายโทษหนักให้จำด้วยข้อคา
ไม้จริง โข้ตรวน ถ้าแลทำด้วยคาไม้ไผ่ ท่านว่ากินสินจ้าง ถ้า
แลโทษเบาให้จำด้วยคาไม้ไผ่จึงชอบ ถ้าผู้ใดมิฟังให้ไหมโดย
โทษานุโทษ”

ข้อ กับคาเป็นเครื่องจองจำที่นิยมใช้กันหลายประเทศ
มีลักษณะแตกต่างกันไปบ้าง

เขตะกะ : โล่ เป็นอาวุธอย่างหนึ่งของพระคิเว

โฆลนทวาร : เรียกอย่างสามัญว่า “ประตูป่า” ทำตามตำรา
พราหมณ์ คือ ทำเป็นซุ้มประตูสระด้วยใบไม้ ให้ทหารผู้ไปทัพ
เดินลอดซุ้มประตูไป มีพราหมณ์คู่หนึ่งนั่งอยู่บนร้านสูงสองข้าง
ประตู คอยประพรมน้ำมนต์เพื่อเป็นชัยมงคลแก่กองทัพ